

Miodowa Gruzja

12 dni

wycieczka studyjna Stowarzyszenia Pszczelarzy Zawodowych
11-22.10.2023

TAMADA *tour*

Szanowni Państwo!

Serdecznie zapraszamy na pszczelarską wycieczkę studyjną „Miodowa Gruzja 12 dni”. Niedawne badania archeologiczne dowiodły, że Gruzja jest **kolebką pszczelarstwa**. Odkryto tu **najstarszy miód na świecie** z 5980 r. p.n.e. Znaleźiska z Gadachrili Gora i innych stanowisk sugerują, że na Kaukazie pszczelarstwo było doskonale rozwinięte już w epoce neolitu. Co więcej, do dziś zachowało swój unikalny charakter – lokalni pszczelarze użytkują rodzime pszczoły *Apis mellifera caucasia*, a gruziński region Adżarii jest jednym z ostatnich obszarów, gdzie nadal praktykuje się **tradycyjne bartnictwo**. Przekazując w Państwa ręce niniejszy program wycieczki wraz z informatorem i kompendium, wytyczamy warte odkrycia pszczelarskie szlaki Gruzji, które wiodą przez spektakularne góry Kaukazu, dziewicze lasy, zaciszne wsie i miasteczka, na każdym kroku obfitujące w fascynujące zabytki, pomniki przyrody oraz domowe i dzikie pasieki, gdzie można poznać niezwykłych pszczelarzy i zanurzyć się w pradawne tradycje agrarne.

Życzymy przyjemnego pobytu i udanych eksploracji!

Krzysztof Nodar Ciemnołowski

właściciel Tamada Tour
pilot i przewodnik wycieczek

Ewa Orciuch

specjalistka ds. badań i rozwoju
Head of Exploration w Antroutes

Zawartość

PROGRAM WYCIECZKI

04

Dzień 1. Wylot

Dzień 2. Tbilisi

Dzień 3. Pasieka Taplikatsi w Alawerdi – Bodbe – Signaghi – Sagaredžo – Tbilisi

Dzień 4. Tbilisi – Dawit Garedża – Udabno – Sarticzala – Tbilisi

Dzień 5. Tbilisi (wybory) – Tskneti – Tbilisi

Dzień 6. Tbilisi – (Bazaleti) – Gruzińska Droga Wojenna i pasieki Mcchety-Mtianetii – Tbilisi

Dzień 7. Tbilisi – Mccheta – Kutaisi

Dzień 8. Kutaisi – Jaskinia Sataplia – Jaskinia Prometeusza – Wytwórnia pszczelarska Api Geo – Batumi

Dzień 9. Batumi – Pasieki Adżarii – Batumi

Dzień 10. Batumi – Gori – Uplisciche – Pasieka Valerego Mgebriszwili – Tbilisi

Dzień 11. Tbilisi – Konferencja pszczelarska w Gruzińskim Związku Pszczelarzy

Dzień 12. Wylot (nocny)

INFORMACJE ORGANIZACYJNE 14

Świadczenia

Hotele i warunki zakwaterowania

Wyżywienie i kuchnia gruzińska

Informator gruziński

Niezbędniki podrózne – co zabrać?

Dokumenty wjazdowe

Zdrowie, szczepienia leki

Przepisy celne i prawne

Bezpieczeństwo

Waluta i płatności

Telefonia i Internet

Elektryczność

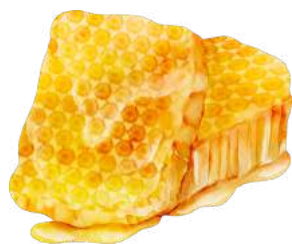
Czas

Język

Religia

Kultura i obyczaje

Poradniki o Gruzji

KOMPENDIUM PSZCZELARSKIE

22

ORGANIZATOR

Organizator (Polska): TAMADA TOUR Sp. z o.o., Krzysztof Ciemnoński, ul. Fiołków 3, 05-540 Zalesie Górne.

Przedstawiciel (Gruzja): LLC TAMADA TOUR, Ketewan Tsamebuli 64-66/136 A, Avlabari district, 0120 Tbilisi, Gruzja.

Kontakt i informacje o wycieczce:

Krzysztof Ciemnoński, tel.: +48 792 004 069 (PL), tel.: +995 558 107 555 (GE), e-mail: biuro@tamadatour.pl, www.tamadatour.pl.

© 2023 TAMADA TOUR. Program nie stanowi oferty handlowej w rozumieniu art. 66 par. 1 Kodeksu cywilnego, ma charakter ramowy i może ulec zmianie w zależności od czynników niezależnych od Organizatora oraz jest objęty ochroną prawa autorskiego. Kopiowanie, rozpowszechnianie, wykorzystywanie bez zgody autorów zabronione. Prawo do błędów w druku zastrzeżone; www.tamadatour.pl.

1-2. dzień

Warszawa – Tbilisi

1. dzień

11.10.2023, środa

Wylot z Warszawy

Zbiórka na lotnisku Chopina (Okęcie) w Warszawie, o godz. 20.00 spotkanie z przedstawicielem biura Tamada Tour w hali odlotów (strefa D, przy stanowiskach odprawy PLL LOT). O 22.45 wylot do Gruzji (czas lotu: 3 h 40 min).

2. dzień

12.10.2023, czwartek
dystans: 20 km

Tbilisi

Przylot do Tbilisi o godz. 4.25 (czasu lokalnego), spotkanie z pilotem Tamada Tour, transfer z lotniska do hotelu. Odpoczynek, śniadanie i spotkanie organizacyjne. Gotowi na kaukaską przygodę, zanurzymy się w orientalny urok Tbilisi, stolicy Gruzji. Ponad dachami starówki wjedziemy kolejką gondolową na wzgórze Sololaki, gdzie zobaczymy potężną twierdzę Narikala (VI-VIII w.), pomnik Kartlis Deda (Matki Gruzji, XX w.) i piękną panoramę miasta. Spacerem wzdłuż murów fortecy dotrzemy do najstarszej, 1500-letniej dzielnicy Abanotubani, gdzie odkryjemy siarkowy wodospad Leghvtakhevi, kolorowe domy na skałach i słynne łaźnie siarkowe, w tym najbardziej znaną orientálną łaźnię Orbeliani (XIX w.). Lunch. Podczas dalszej wędrowki starówką Tbilisi zobaczymy rzeźbę tamady, cerkwie Sioni (XI-XII w.) i Anczischati (V-VI w.) oraz krzywą wieżę zegarową przy teatrze lalek Rezo Gabriadze. Dalej przejdziemy przez futurystyczny most Pokoju nad rzeką Mtkwari, po czym wrócimy do hotelu na krótki relaks. Wieczorem przejazd reprezentacyjną aleją Rustawelego z licznymi zabytkami do lokalnej restauracji na suprę – tradycyjną gruzińską biesiadę z pysznym jedzeniem, wybornym winem z kwewri, magią poetyckich toastów tamady oraz pokazem ludowych tańców i muzyki na żywo. Powrót do hotelu na nocleg.

3. dzień

Tbilisi – Pasieka Taplikatsi w Alawerdi – Bodbe – Sighnaghi – Sagaredzo – Tbilisi

3. dzień

13.10.2023, piątek
dystans: 321 km

Tbilisi – Kachetia

Po śniadaniu przejazd przez masyw górski Gombori do Kachetii, największego winiarskiego i drugiego najważniejszego pszczelarskiego regionu Gruzji. Kachetia jest też największa powierzchniowo, historycznie była królestwem zawsze najbogatszym i obfitującym we wspaniałe budowle, a przy tym pozostaje niezwykle zróżnicowana przyrodniczo i kulturowo: od usianych sadami winogronowymi nizin w dolinie rzeki Alazani przez stępy po wysokie, zalesione góry, lokalnie zamieszkane przez różniące się tradycjami kaukaskie grupy etniczne.

Pasieka TapliKatsi

Naszym pierwszym celem będzie pasieka TapliKatsi w Alawerdi. Działa od 2007 r. i jest jednym z najlepiej prosperujących przedsiębiorstw pszczelarskich w Gruzji, produkując rocznie 12 ton miodu sześciu gatunków (lipowy, akacjowy, wielokwiatowy, alpejski, majowy, kasztanowy) i 600 kg pyłku. Firma ma główną siedzibę w Tbilisi, a pasiekę na terenie monasteru Alawerdi (XI w.), w otoczeniu bujnej kachetyjskiej przyrody. Zwiedzimy pasiekę i skosztujemy lokalne wyroby: 6 gatunków miodu, gruzińskie czurczchele, wodę z miodem i cytryną.

Klasztor w Alawerdi

Przy tej okazji zobaczymy klasztor Alawerdi – to drugi najwyższy budynek sakralny w Gruzji (55 m) i jedna z czterech Wielkich Katedr gruzińskiego prawosławia. Prócz pasieki skarbem świątyni jest także piwniczka winna Alawerdi Marani, powstała w miejscu starej piwnicy klasztornej z VIII-X w. Jeszcze w XI w. wewnątrz kryło 25 zakopanych w ziemi amfor kwewri, lecz po oryginalnym średniowiecznym wyposażeniu niewiele ocalało do czasów współczesnych. W 2006 r. miejscowy biskup odnowił piwniczkę i korzystając z wiedzy przekazanej mu przez dziadka, przywrócił Alawerdi tradycję winiarską. Mnisi produkują dziś wino i czaczę, a w niewielkim przyklasztornym sadzie uprawiają aż 102 odmiany winogron, które są również cennym pożytkiem pszczelim.

3. dzień (cd.)

Tbilisi – Pasieka Taplikatsi w Alawerdi – Bodbe – Signaghi – Sagaredžo – Tbilisi

Klasztor Bodbe

Z lunchem na trasie udamy się następnie do żeńskiego klasztoru św. Jerzego w Bodbe (IX-XVII w.). W malowniczo położonej na wzgórzu świątyni spoczywa św. Nino, za której sprawą Gruzja przyjęła chrześcijaństwo już w 337 r. (jako drugi kraj na świecie po Armenii).

Signaghi

Nieopodal odkryjemy Signaghi, jedno z najpiękniejszych miasteczek Gruzji, zwane gruzińskim Carcasonne. Zwiedzimy tu potężne mury obronne (XVIII w.), skąd roztacza się wspaniały widok porośniętej winoroślami doliny rzeki Alazani. Pospacerujemy po mieście, oglądając orientalne kamienice i liczne rzeźby, a jeżeli wystarczy czasu chętni będą mogli zwiedzić lokalne muzeum z bogatymi zbiorami etnograficznymi, archeologicznymi i kolekcją malarstwa słynnego gruzińskiego prymitywisty Niko Pirosmanaszwilego (bilet wstępu ok. 20 GEL).

Biesiada w Sagaredžo

Późnym popołudniem przejazd do zaprzyjaźnionego winiarza z Sagaredžo na biesiadę z winnymi toastami i pysznościami gruzińskiego stołu.

Tbilisi

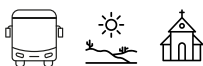
Powrót na nocleg do hotelu w Tbilisi.

4-5. dzień

Tbilisi - Dawit Garedża - Udabno - Sarticzala -
Tbilisi - Tskneti - Tbilisi

4. dzień

14.10.2023, sobota
dystans: 201 km

Tbilisi - Dawit Garedża

Po śniadaniu przejazd na stopy Kachetii na południu Gruzji. Tuż przy granicy z Azerbejdżanem przemierzmy zjawiskową półpustynię Dawit Garedża i zwiedzimy imponujący, częściowo wykuty w skałach monaster Dawit Garedża (VI-XII w.).

Udabno

Szutrowymi wertepami dotrzemy do Udabno, wioski duchów, która porusza widokami i historiami Swanów przesiedlonych na to odludzie z północnego zachodu Gruzji. Lunch.

Pasieka ApiHouse i warsztaty miodowe

Po południu odwiedzimy gospodarstwo pszczelarskie ApiHouse w Sarticzala, gdzie zobaczymy pasiekę i apisachli (domek do apiterapii), skosztujemy lokalne produkty pszczele i weźmiemy udział w warsztatach kulinarnych z wypieku miodowych gozinaków. Powrót na kolację i nocleg do hotelu w Tbilisi.

5. dzień

15.10.2023, niedziela
dystans: 52 km

Tbilisi (wybory)

Śniadanie. Dla zainteresowanych przejazd do Ambasady RP w Tbilisi na głosowanie w wyborach parlamentarnych. Lunch.

Pasieka w Tskneti

Po południu przejazd do pasieki Aleko Papawy w Tskneti na obrzeżach Tbilisi. Czekamy na zwiedzanie z degustacją i warsztatami pszczelarskimi.

Tbilisi

Powrót do hotelu. Czas wolny. Kolacja i nocleg.

6. dzień

Tbilisi – Gruzińska Droga Wojenna – Tbilisi

6. dzień

16.10.2023,
poniedziałek
dystans: 320 km

Tbilisi – Gruzińska Droga Wojenna

Po śniadaniu całodziwna eskapada Gruzińską Drogą Wojenną, jedną z najbardziej spektakularnych górskich tras w Gruzji. Na starożytnym szlaku zobaczymy twierdzę Ananuri (XVI-XVII w.), rezerwar Zhinvali i trawertynowe źródło pod Almasiani.

Przydrożne pasieki

Po drodze będziemy odkrywać charakterystyczne dla regionu Mcchety-Mtianetii przydrożne pasieki i stoiska z miodem. Jeżeli wystarczy czasu, pojedziemy do pasieki Lado Vardosanidze w Bazaleti, należącego do Stowarzyszenia Pszczelarzy Gruzji, u którego czekają obserwacja ula pokazowego, warsztaty oraz degustacja miodów i przekąsek.

Cminda Sameba i Góra Kazbek

Lunch na trasie. Kaukaskimi serpentynami Gruzińskiej Drogi Wojennej dotrzemy dalej do Stepancmindy – tu przesiądziemy się do lokalnych aut 4×4, by krętą, stromą drogą wjechać do położonej 2170 m n.p.m. cerkwi Cminda Sameba (Świętej Trójcy Gergeti, XIV w.). Roztacza się stąd oszałamiający widok na miasto i okoliczne szczyty, w tym majestatyczny Kazbek (5054 m n.p.m.) – wygasły wulkan i trzecią co do wysokości górę Gruzji.

Gudauri

W drodze powrotnej zatrzymamy się w Gudauri. Na skraju wzniesienia z niesamowitą panoramą doliny obejrzymy modernistyczny pomnik, przedstawiający byłe republiki radzieckie, gruzińską królową Tamar i fragment narodowego poematu Shoty Rustawelego „Rycerz w tygrysięj skórze”.

Tbilisi

Obiadokolacja na trasie. Nocleg w hotelu w Tbilisi.

7. dzień

Tbilisi – Mccheta – Kutaisi

7. dzień

17.10.2023, wtorek
dystans: 232 km

Tbilisi – Mccheta

Po śniadaniu obierzemy kurs na zachód Gruzji. Po drodze zwiedzimy Mcchetę, pierwszą stolicę Gruzji i perłę architektury sakralnej (UNESCO). Stromą szosą dotrzemy do cerkwi Dźwari (VI–VII w.), gdzie, zgodnie z tradycją religijną stanął za sprawą św. Nino pierwszy na ziemiach gruzińskich krzyż. Ze wzgórza ujrzymy panoramę miasta i styku głównych rzek Gruzji – Mtkwari i Aragwi. W centrum Mcchety zwiedzimy katedrę Sweticchoweli (XI w.) – najważniejszą katedrę w Gruzji, porównywaną do krakowskiego Wawelu, z grobami królów z dynastii Bagrationi i cennymi sakraliami. Czas wolny na lunch i zakupy pamiątek.

Kutaisi

Przejazd do Kutaisi. Biesiada. Nocleg w hotelu.

8. dzień

Kutaisi – Jaskinia Sataplia – Jaskinia Prometeusza –
Wytwórnia pszczelarska Api Geo – Batumi

8. dzień

18.10.2023, środa
dystans: 180 km

Kutaisi

Po śniadaniu city tour po Kutaisi. To jedno z najstarszych miast świata (XVII-XV w. p.n.e.) i stolica krainy historycznej Kolchidy, która w starożytności pozostawała pod wpływami greckimi, bogaciła się na handlu złotem, drewnem i produktami rolnymi, i jest wymieniana w greckim micie o wyprawie Jazona i Argonautów po złote runo. Legendy o tutejszych skarbach są jak najbardziej prawdziwe, a przypomina o nich słynna fontanna Kolchidy w centrum Kutaisi, którą zdobią rzeźby tamady trzymającego róg z winem, baranów, jeleni, wołów, lwa i koni, wykonane na podstawie artefaktów sprzed nawet 5000 lat, odnalezionych na zachodzie i wschodzie kraju. Prócz fontanny w Kutaisi zobaczymy także Zielony Bazar, wyrzeźbiony przez Bernarda Nebieridze terakotowy haut-relief „Kolchida” (1987), romantyczne mosty na rzece Rioni, teatr i futurystyczny budynek parlamentu. Lunch.

Jaskinie Sataplia i Prometeusza

Następnie ruszymy eksplorować jaskinie krasowe, z których słynie region Imeretii. Rezerwat Sataplia obejmuje kompleks pięciu jaskiń krasowych w kraterze wygasłego wulkanu, otoczonych reliktowym lasem liściastym. Miejsce to odkrył w 1925 r. Petre Chabukiani, nauczyciel, muzealnik i przyrodnik z Kutaisi, natrafiając na ślady dinozaurów i siedlisko obecnych tu do dziś dzikich pszczół. Nazwa *Sataplia* oznacza po gruzińsku „miejsce miodu”. Mieszkańcy okolicznych wiosek od wieków zajmują się pszczelarstwem, a wiele wskazuje na to, że już w epoce neolitu jaskinia Sataplia służyła za miodową spizarnię. Naszym kolejnym celem będzie Jaskinia Prometeusza – jedna z najpiękniejszych krasowych grot na świecie, z barwnie podświetlonymi formami naciekowymi o fantazyjnych kształtach i owiana legendą o Amiranim, czyli gruzińskim mitologicznym odpowiedniku Prometeusza.

Wytwórnia Api Geo

Pozostając w pszczelarskich klimatach, odwiedzimy następnie Api Geo, największą wytwórnę miodu w Gruzji, której działalność przybliży nam Erekle Chikvaidze.

Batumi

Po atrakcjach dnia przejazd do Batumi z obiadokolacją na trasie. Nocleg w Batumi.

9. dzień

Batumi – Pasieki Adżarii – Batumi

9. dzień

19.10.2023,
czwartek
dystans: 72 km

Czas wolny w Batumi

Śniadanie. **Czas wolny do godz. 13.00**, który można wykorzystać na spacer po placu Piazza i promenadzie w Batumi – w odległości ok. 15 min od hotelu na bulwarze nad Morzem Czarnym można zobaczyć m.in. ruchomy posąg „Kobieta i mężczyzna” i Wieżę Alfabetu – imponującą rzeźbę z przedstawieniem gruzińskiego alfabetu. Na lunch warto skosztować słynne adżarskie chaczapuri, placek w kształcie łódki z serem i jajkiem.

Pasieki bartne Adżarii

O 13.00 zbiórka i pora na najważniejszy punkt pszczelarskiej wyprawy: zwiedzanie pasiek bartnych Adżarii. Nadal żywe tradycyjne bartnictwo jest ewenementem Gruzji. Najwięcej pasiek bartnych znajduje się na południowym zachodzie kraju, wzdłuż adżarskiej granicy z Turcją, która lokalnie również zachowała dawne praktyki pszczelarskie. Liczba adżarskich pasiek bartnych stale rośnie, wraz z postępującym trendem zrównoważonego rolnictwa, popularyzacją archaicznych metod chowu pszczół i modą na pszczelarstwo biodynamiczne. W regionie Adżarii produkuje się miody powszechniej znane (lipowy, wielokwiatowy, limonkowy, kasztanowy, spadziowy liściasty z kasztanowca), a także unikalne, wyłącznie lokalne gatunki: miód matrobela i dziki miód jara, który nie jest wirowany, a zwyczajowo podawany w plastrach wosku, wyciętych wprost z drewnianej kłody, zwanej po gruzińsku *jara*. Tych i wielu innych ciekawostek dowiemy się podczas spotkania z lokalnymi bartnikami. Wyruszymy z Batumi w wysokie góry Adżarii, do gospodarstwa pszczelarskiego Bee World we wsi Pirveli Maisi oraz pasieki w Shuakhevi. W świat adżarskiego bartnictwa zostaniemy wprowadzeni wykładem o pszczelarstwie jara. Zobaczymy pokazową drewnianą kłodę jara, a gospodarze opowiedzą nam o tradycyjnej technologii ich wyrobu. Poznamy rośliny miododajne i produkty pszczele, takie jak miód, pyłek, propolis, mleczko pszczele, wosk. Jeżeli będzie możliwość, zajrzemy do pasieki bartnej, by zaobserwować życie dzikich pszczół *Apis mellifera caucasia* (szarych górskich kaukaskich), których roje są podbierane w lasach i osadzone w kłodach. Odkryjemy miejscowe zwyczaje bartnicze, wizytując również domek do apiterapii i lokalny sklep, w którym można skosztować i kupić miód jara, wódkę miodową (tafluczi) i inne wyroby. Wizyta u bartnika będzie też znakomitą okazją, by doświadczyć Gruzji szczęśliwie niezadeptanej, gdzie pejzaże zwykłej codzienności splatają się z wiejską kulturą i dziką przyrodą Kaukazu.

Batumi

Późnym popołudniem powrót do Batumi. Adżarska obiadokolacja. Nocleg.

10. dzień

Batumi – Gori – Uplisciche – Pasieka Valerego Mgebriszwili – Tbilisi

10. dzień

20.10.2023, piątek
dystans: 375 km

Batumi – Tbilisi

Śniadanie. Przejazd powrotny z Batumi do Tbilisi przez przełęcz Suramską, która symbolicznie oddziela zachodnią i wschodnią Gruzję.

Gori – miasta Stalina

Po drodze zatrzymamy się w Gori, gdzie chętni będą mogli zwiedzić muzeum Józefa Stalina (bilet ok. 10 GEL).

Skalne miasto Uplisciche

Nieopodal zdobędziemy najstarsze w Gruzji skalne miasto Uplisciche (V w. p.n.e.), niegdyś siedzibę władców i ośrodek przedchrześcijańskiego kultu, malowniczo położony nad rzeką Mtkwari.

Pasieka Valerego Mgebriszwili

Następnie zajrzemy do pasieki Valerego Mgebriszwili, pszczelarza młodego pokolenia. Czeką nas tu degustacja 3 gatunków miodu, miodu w plastrze, wódki miodowej i pyłku.

Tbilisi

Po przyjeździe do Tbilisi obiadokolacja i nocleg w hotelu.

11-12. dzień

Tbilisi – Konferencja pszczelarska w Gruzjińskim Związku Pszczelarzy – Warszawa

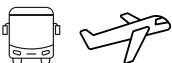
11. dzień

21.10.2023, sobota
dystans: 15 km

12. dzień

22.10.2023, niedziela
dystans: 15 km

Tbilisi

Śniadanie. **Czas wolny** na odpoczynek, zakupy, zwiedzanie we własnym zakresie.

Konferencja pszczelarska

Po południu przejazd na konferencję pszczelarską do Gruzjińskiego Związku Pszczelarzy (Honey of Georgia). Prezes stowarzyszenia przedstawi ogólną specyfikę gruzjińskiej gospodarki pasiecznej, opowie o szansach, przeszkodach i wizjach rozwoju krajowego pszczelarstwa oraz udzieli innych interesujących informacji.

Supra

Wieczorem uroczysta pożegnalna supra z pysznościami gruzjińskiego stołu, winem z kwewri, toastami tamady, tańcami i muzyką żywo oraz magiczną atmosferą gruzjińskiej gościnności. Po przyjemnościach powrót do hotelu na nocleg.

Wylot

Śniadanie (suchy prowiant). O 2.00 w nocy transfer na lotnisko. O 5.25 wylot do Warszawy (czas lotu: 3 h 55 min). O 7.25 czasu polskiego przylot na lotnisko Chopina w Warszawie.

Wybrane atrakcje

odkryj magiczną Gruzję

Tbilisi to miasto magiczne. Bajecznie piękna stolica Gruzji tworzy orientalny kalejdoskop feerycznych wrażeń, których nie sposób doświadczyć nigdzie indziej i z niczym porównać. Według legendy Tbilisi założył w IV w. król Wachtang I Gorgasali, oczarowany wstęgą Kaukazu z gorącymi źródłami siarkowymi. Od nich pochodzi nazwa miasta (tbili znaczy po gruzińsku „ciepły” – Tbilisi to dosłownie „ciepłe źródła”, a jednym słowem: „Cieplice”) i to również one dały początek najstarszej, 1500-letniej Abanotubani, czyli Dzielnicy Łaźni. Dotrzeć tu warto, zaczynając od eskapady kolejką gondolową ponad dachami starówki na szczyt wzgórza Sololaki z potężną twierdzą Narikala (VI–VIII w.), pomnikiem Kartlis Deda (Matki Gruzji, XX w.) i wspaniałą panoramą miasta, którego symbolami są także futurystyczny most Pokoju nad rzeką Mtkwari i Cmindza Sameba – największa cerkiew Kaukazu (XX w.).

Szlak wzdłuż murów fortecy, z widokiem na cerkiew Metechi (XIII w.) na drugim brzegu rzeki, wiedzie wprost do historycznej dzielnicy Abanotubani. Kryje one słynne łaźnie siarkowe (ikoną jest XIX-wieczna łaźnia Orbeliani z mozaikowym frontonem w perskim stylu), wodospad Leghvtakhevi, kolorowe domy na skałach i urokliwe ulice, których perełkami są rzeźba tamady, cerkwie Sioni (XI–XII w.) i Anczischati (V–VI w.), krzywa wieża zegarowa przy teatrze lalek Rezo Gabriadze, liczne muzea, knajpki, wine bary. Nieopodal rozciąga się reprezentacyjna aleja

Rustawelego, a na niej – Gruzjińskie Muzeum Narodowe, pomnik św. Jerzego na placu Wolności, dawny ratusz, gmach parlamentu (w 2003 r. rozegrała się tu rewolucja róż), opera, dawny pałac gubernatora Kaukazu, cerkiew Kaszweti (XIX w.), teatr, filharmonia, modne butikiki. Na mapie gruzińskiej stolicy kuszą też pachli targ Suchy Most, hipsterska Fabrika i inne atrakcje Tbilisi, spowitego baśniową aurą i lśniącego w górskiej dolinie niczym płynne złoto.

Wino z kwewri. Gruzja jest ojczyzną winiarstwa. W kraju rośnie ok. 500 odmian winogron, lokalna tradycja winiarska liczy 8 tys. lat, a unikalna w skali światowej metoda produkcji wina w kwewri została wpisana na Listę Niematerialnego Dziedzictwa UNESCO. Kwewri to gliniane amfory do przechowywania i leżakowania wina, które zakopuje się w ziemi. Ta oryginalna technika wyrobu wina została wynaleziona przez ludy zamieszkujące Gruzję już w VI tysiącleciu p.n.e., prawdopodobnie pod wpływem kultury Sumerów. Jak powstaje gruzińskie wino w kwewri? Najpierw umieszcza się sok winogronowy i pulpę (skórki i pestki) w amforze, którą przykrywa się płaskim kamieniem. Zawartość miesza się 3–4 razy dziennie tradycyjnymi narzędziami, aby pobudzić proces fermentacji. Po 2 miesiącach kwewri zostaje szczelnie zaczopowane gliną i pozostawione do sklarowania zawartości – na dnie amfory osiada pulpa (czacza), a powyżej powstaje wino. Po upływie 3–6 miesięcy następuje otwarcie kwewri, wino jest przelewane do mniejszych amfor lub butelek, a z czaczy produkuje się gruzińską wódkę winogronową. Procesu fermentacji nie można przerwać, dlatego gruzińskie wino jest wyłącznie wytrawne. Otwarcie kwewri to wielka uroczystość: drewnianą łopatą ściąga się gliniany czop, następnie chochlą nabiera wino do dzbanka, czarek lub kieliszków, skąd można wziąć pierwszy łyk kaukaskiego napoju bogów o wybornym smaku i aromacie. Choć w poszczególnych winnicach otwarcie kwewri jest mniej lub bardziej osnute tradycyjnym rytuałem kulturowym, to stanowi ono jedyne w swoim rodzaju, absolutnie niezwykle doświadczenie gruzińskiego winiarstwa.

Gruzińskie jedzenie. Gruzja jest pyszna! Sekrety gruzińskiej sztuki kulinarnej? Prostota, lokalne składniki oraz spora porcja soczystych warzyw i owoców, świeżych ziół i aromatycznych przypraw. Od kameralnych knajpek przez kultowe restauracje po zaprzyjaźnione winnice będziemy biesiadować na całego i odkrywać wszystkie smaki perły Kaukazu! Skosztujemy placki chaczapuri i kolduny chinkali – najslynniejsze gruzińskie potrawy, które raczą podniebienia różnymi nadzieniami dla miłośników kuchni wege i mięsnej. Na przystawkę sięgniemy po kolorowe pchali, doskonałe sery i chleb tonis puri z pieca szamotowego, a na większy apetyt – po sycące kababi, szaszłyki mcwadi, tołmę (gruzińskie gołąbki), szkmeruli (kurczak w sosie czosnkowym), ostri (gulasz wołowy), badridżani (bakłazany z orzechową pastą saciwi), leczo adżabsandali, zupy charczo, czichirtma, fasolową lobio. Smakowite kąski podlejemy orzeźwiająco lemoniadą i wybornym winem z kwewri, wznosząc wraz z tamadą niejeden toast. A co na deser? Koniecznie czurczchele – tradycyjne gruzińskie słodczyce z orzechów włoskich w tataro, czyli karmelizowanym soku winogronowym.

Supra to tradycyjna gruzińska biesiada – i o wiele więcej niż smacznie zastawiony stół. Supra, od 2017 r. wpisana na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO, to w istocie spowity bogatym rytuałem ceremoniał, który syci ciało i ducha, obfituje w pyszne jedzenie, wino z kwewri, śpiewy, żywiołowe tańce ludowe oraz poetyckie toasty tamady (mistrza ceremonii), które urastają do rangi sztuki oratorskiej i są pretekstem do głębokiej refleksji nad życiem. W zależności od okazji Gruzini organizują supry radosne (keipi) i smutne (kelechi), różniące się nastrojem, potrawami oraz kolejnością i tematyką toastów – tych Gruzini znają blisko 150, podczas większości supr wygłaszają przeciętnie 10–20, a każdy z nich może być recytowany nawet przez pół godziny i stać się dłuższą, wciągającą przypowieścią o życiu, sztuce, kulturze, religii, historii czy rodzinie, zakończoną morałem albo życzeniami. Etykieta gruzińskich toastów

wymaga, by wznosić je wyłącznie winem lub czaczą, stać podczas przemowy tamady, wygłaszać własne laudacje tylko za *alaverdi* – słownym pozwoleniem mistrza ceremonii, a na koniec powiedzieć *gaumardžos*, co oznacza „zwycięstwo” i jest odpowiednikiem swojskiego: „Na zdrowie!”.

Gruzińska Droga Wojenna to jedna z najbardziej spektakularnych górskich tras w Gruzji. Wiodąca z Tbilisi do rosyjskiego miasta Władykaukaz, już w starożytności była wykorzystywana jako szlak wojskowy, handlowy i podróżniczy. Wędrowały tędy armie rzymskie, perskie i mongolskie, kupcy, bryki pocztowe i ludy przemieszczone między Azją a Europą. Dawniej tę solidnie ufortyfikowaną arterię zwano Drogą Darialską (od Wąwozu Darialskiego nieopodal granicy Gruzji i Rosji), a dzisiejsze miano zyskała w 1861 r. – po szeroko zakrojonym i kosztującym zawrotną sumę remoncie nawierzchni, przeprowadzonym z rozkazu cara Aleksandra I, który zaanektował Królestwo Gruzji. Nazwa Gruzińskiej Drogi Wojennej jasno daje do zrozumienia, jakim celom służyła od XVIII w. ta malownicza trasa. Współcześnie jest ona wykorzystywana jako droga tranzytowa, głównie dla ciężarówek wiozących towary z Armenii do Rosji. Gruzińska Droga Wojenna to także nie lada atrakcja turystyczna. Szlakiem, który wije się zapierającymi dech w piersi serpentynami nad rzeką Terek, dotrzemy wprost do słynnej cerkwi Cmindza Sameba z widokiem na majestatyczny Kazbek (5054 m n.p.m.), a po drodze zobaczymy cuda lokalnej przyrody i architektury.

Dawit Garedża. Niewiele obiektów sakralnych wywołuje takie emocje jak Dawit Garedża. Ten skalno-kamienny kompleks monastyrów – rozciągający się na terenie Gruzji i Azerbejdżanu i stanowiący obiekt sporu obu nacji – powstał już w VI w. Pokonując szutrowe drogi, wejdziemy na półpustynne stoki góry Garedża, by poznać jego niezwykłą historię. Dowiemy się, dlaczego sryjski mnich Dawit postanowił osiąść w tak trudnym

terenie i jak udało się przeistoczyć kilka grot w jeden z ważniejszych ośrodków Gruzińskiego Kościoła Prawosławnego i Apostolskiego, liczący aż sześć budowli: Lawra, Rka, Natlismcemeli, Udabno, Bertubani i Cziczchituri. Sprawdzimy, czym są Łzy Dawida i zajrzymy do naturalnych skalnych jam, by zachwycić się żywymi kolorami fresków – przedstawiających postacie, których zasługą było powstanie tej zjawiskowej budowli. Odkrywając najciekawsze zakamarki zespołu klasztornego, dotrzemy na wysokie zbocza góry, skąd zobaczymy przepiękną panoramę okolicy.

Sighnaghi to najpiękniejsze miasteczko Gruzji. Leży w sercu winiarskiego regionu Kachetii, na wzgórzu (790 m n.p.m.) z malowniczą panoramą porośniętą winoroślami doliny rzeki Alazani i rysujących się w oddali gór Wysokiego Kaukazu. Sighnaghi powstało dopiero w XVIII w. (w miejscu średniowiecznej wsi Hereti, zwanej potem Kiziki), jako osada warowna, której zapożyczona z języka tureckiego nazwa oznacza „fort”. Lokalną dumą historyczną są potężne mury obronne, wybudowane w 1762 r. z rozkazu króla Herakliusza II dla obrony przed Dagestańczykami i innymi wrogimi plemionami kaukaskimi. Zachowana część imponującej twierdzy – porównywanej do francuskiego Carcassonne – liczy 2,5 km i 23 wieże warowne (niektóre odrestaurowano na cele mieszkalne). Na mury prowadzą brukowane, otulone zielenią uliczki, wzdłuż których ciągną się zabytkowe cerkwie św. Jerzego i Szczepana, liczne rzeźby, orientalne kamienice, knajpki, stragany z pamiątkami, całodobowa sala ślubów (za jej sprawą Sighnaghi jest zwane „miastem miłości”) i lokalny oddział muzeum narodowego, słynący z bogatych zbiorów etnograficznych i archeologicznych, zwłaszcza kolekcji misternych rzeźb sprzed 5000 lat i obrazów kultowego gruzińskiego prymitywisty Niko Pirozmanaszwilego. Niestety, za lukrowanymi fasadami Sighnaghi skrywa rozpad architektonicznej tkanki – jest

wydmuszką na pokaz dla turystów, która zbiera tyle słów zachwytu, co utyskiwań na absurdalnie przeprowadzoną rewitalizację. Ale co by nie mówić, taką kameralną aurę, zabytki, winiarnie, sztukę i rzemiosło można odkryć tylko tutaj!

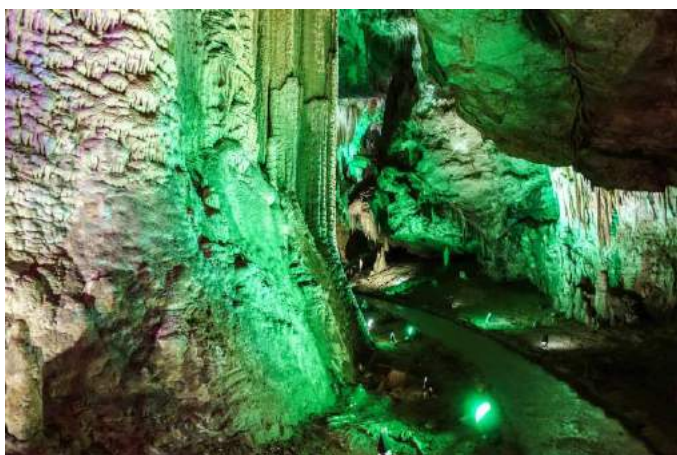
Mcheta to pierwsza stolica Gruzji i perła architektury sakralnej, w której od wieków bije religijne serce kraju. Miasto jest wpisane na listę UNESCO, a do jego najważniejszych zabytków należą trzy bezcenne świątynie: cerkiew Dźwari (VI w.), katedra Sweticchoweli (XI w.) i klasztor Samtawro (IV–XVI w.). Sanktuaria te są związane z legendą św. Nino, za której sprawą Gruzja przyjęła chrześcijaństwo już w 337 r. jako druga po Armenii, o czym napisano w „Nawróceniu Kartlii”, relikwie gruzińskiej literatury z VII w. Cerkiew Dźwari, czyli Krzyża, znajduje się na wzgórzu pod miastem, gdzie według tradycji chrześcijańskiej św. Nino postawiła pierwszy na ziemiach gruzińskich krzyż. Surowe wnętrza świątyni oraz rozpościerający się ze wzgórza piękny widok na styk rzek Mtkwari i Aragwi robią niezapomniane wrażenie! W centrum Świętego Miasta dumnie wznosi się natomiast najważniejsza w Gruzji katedra Sweticchoweli. Jest to historyczne miejsce koronacji i wiecznego spoczynku króla Wachtanga I i władców z dynastii Bagrationów, a obecnie siedziba władz Gruzińskiego Kościoła Apostolskiego. Katedra owiana jest legendą o Żydzie Eliaszu, który przyniósł do Mchety chiton Jezusa Chrystusa. W Sweticchoweli koniecznie trzeba zobaczyć freski ze scenami z Apokalipsy, prawdopodobnie jedyne na świecie przedstawienie 12 znaków zodiaku namalowane na ścianie świątyni, wyciosaną z jednego głazu chrzcielnicę z IV w., relikwie św. Andrzeja, odwzorowany 1:1 jerozolimski Grób Pański oraz starożytne inskrypcje, które dały początek gruzińskiemu alfabetowi. Nieopodal, w żeńskim klasztorze Samtawro, znajdują się z kolei nagrobki św. Gabriela, zwanego gruzińskim ojcem Pio, a także króla Miriana i królowej Nany, którzy w IV w. przyjęli chrześcijaństwo w imieniu całego narodu.

Mccheta, jedno z najstarszych miast Gruzji, dziś pełne brukowanych uliczek, nastrojowych knajpek i stoisk z pamiątkami, kryje się jeszcze wiele historycznych ciekawostek: ruiny twierdzy Armazisciche (pałacu królewskiego), mosty z czasów rzymskich i inne warte odkrycia skarby przeszłości.

Kutaisi to trzecie co do wielkości miasto Gruzji i stolica regionu Imeretii. Choć wygląda niepozornie, Kutaisi jest jednym z najstarszych zespołów urbanistycznych świata (XVII–XV w. p.n.e.), w starożytności zwanym Ai, do którego według greckiej mitologii Jazon z Argonautami przybył po złote runo. O imponującej historii miasta przypomina słynna fontanna Kolchidy na placu Agmaszenebeli. Zdobia ją rzeźby tamady trzymającego róg z winem oraz koni, baranów, tygrysów i innych zwierząt, które wykonano na podstawie odnalezionych w okolicy artefaktów sprzed 5000 lat – przedstawienia te są ważnymi symbolami Gruzji i historycznej krainy Kolchidy, rozciągającej się przez całe wybrzeże Morza Czarnego i uchodzącej za najwcześniejszą formę państwa gruzińskiego. Do atrakcji Kutaisi należą także gmach teatru, bazar, ogród botaniczny, futurystyczny budynek parlamentu (obradowano tu w latach 2012–2018, w 2019 r. siedzibę rządu przeniesiono do Tbilisi) oraz wzgórze Ukimerioni z ruinami twierdzy i kontrowersyjnie odnowioną katedrą Bagrati.

Jaskinia Prometeusza to jedna z najpiękniejszych krasowych grot na świecie. Znajduje się w Kumistavi, nieopodal Kutaisi, i zgodnie z nazwą jest owiana legendą o Prometeuszu, który

wykradł ogień olimpijskim bogom i podarował go człowiekowi, a za karę został przykuty do skały pobliskiej góry – przypominają o tym znajdujące się w grocie łańcuchy, kajdany i młot (według innej wersji mitu tytan miał także mieszkać w tej skalnej jamie). Jaskinia została odkryta dopiero w 1984 r. a długość ogromnego kompleksu podziemnych korytarzy szacuje się na 15 555 m (trasa turystyczna ma 1420 m). Maszerując przez skalne tunele oraz sale Kolchidy, Medei, Prometeusza i Miłości, poznamy mityczne korzenie Gruzji i człowieka, zachwycając się naturalnymi dziełami sztuki: formami naciekowymi, których zjawiskowe kształty uwydatniają kolorowe, bajkowe iluminacje świetlne. Kto się wnikliwie przyjrzy i wykaże fantazję, dostrzeże w tych pięknych stalaktytach, stalagmitach i stalagnatach coś więcej niż tylko mineralne osady.

Batumi. Herbacianych pól, o których śpiewały Filipinki, tak naprawdę w Batumi (już) nie znajdziemy. Próżno szukać tu też spełnienia marzeń o rajskich plażach – te w najsłynniejszym gruzińskim kurorcie nad Morzem Czarnym są kamieniste i wąskie, a za sprawą ukształtowania terenu i klimatu raz pełne słońca, to znów zalewane ulewnymi deszczami. W osobliwym architektonicznie pejzażu stolica autonomicznego regionu Adżarii ma jednak swoje inne skarby. Wśród nich usiana palmami promenada, imponująca Wieża Alfabetu (przedstawia gruziński alfabet mchedruli), ruchomy posąg „Kobieta i mężczyzna” (zwany powszechnie pomnikiem Ali i Nino, kaukaskich Romea i Julii z książki Lwa Nussimbaum), kuriozalna rzeźba plażowych kłapek na kurzych jajach, latarnia morska, liczne wesołe miasteczka, kasyna i fontanny (zupełnie zwyczajne, tańczące, a nawet taka, z której przed laty płynęła darmowa czacza, czyli gruzińska wódka winogronowa!), odwrócona do góry nogami restauracja, oszałamiające przepychem hotele i biurowce, w centrum eklektyczne kamienice, muzea, cerkwie i meczety, zaś pod miastem – ogród botaniczny (XIX w.), w którym na klifie tuż nad brzegiem Morza Czarnego rozkwita ponad 2 tys. gatunków tropikalnych roślin.

Informacje organizacyjne

spokojnej drogi

Świadczenia

Impreza: Miodowa Gruzja 12 dni, studyjna wycieczka objazdowa.

Aktualne ceny i terminy: dostępne na stronie www.tamadatour.pl.

W cenie:

- bilety lotnicze na trasie Warszawa – Tbilisi – Warszawa (PLL LOT),
- bagaż rejestrowany do 23 kg i podręczny do 8 kg/osoba,
- transfery lotnisko – hotel – trasa wycieczki (klimatyzowany autokar z Wi-Fi i radiem),
- transfery samochodami terenowymi 4x4 do wybranych atrakcji,
- noclegi w hotelach 4* (pokoje 2-osobowe z łazienkami),
- dodatkowe noclegi w noc przylotu i wylotu,
- wyżywienie (śniadania i obfite obiadokolacje z daniami kuchni gruzińskiej i winem),
- supra – gruzińska biesiada z tamadą, toastami, winem i lokalnymi smakołykami,
- eksploracja dziedzictwa pszczelarskiego i winiarskiego – wizyty w pasiekach i winnicach ze zwiedzaniem i degustacją win, miodów i innych lokalnych wyrobów,
- wejścia biletowane do atrakcji,
- spacerzy z atrakcjami przyrodniczymi i kulturowymi,
- pokaz folklorystyczny gruzińskich tańców i muzyki na żywo,
- opieka polskojęzycznego pilota-przewodnika Tamada Tour,
- zwiedzanie w kameralnej grupie,
- ubezpieczenie zdrowotne KL, NNW, OC + bagaż,
- składka na Turystyczny Fundusz Gwarancyjny,
- składka na Turystyczny Fundusz Pomocowy.

Nieujęte w cenie:

- opłaty za wstęp do pasiek i wykłady pszczelarskie (szczegóły poniżej),
- usługi bagażowe w hotelach i na lotniskach,
- zakwaterowanie w pokojach 1-osobowych (dopłata za pokój 1-osobowy w hotelach i pensjonatach ok. 200 USD/os.),
- lunche, przekąski, napoje alkoholowe i bezalkoholowe nieujęte w programie wycieczki,
- biletowane atrakcje fakultatywne,
- zwyczajowe napiwki,
- koszty pamiątek i wydatków osobistych,
- usługi nieujęte w programie wycieczki.

Opłaty za wstęp do pasiek

- Pasieka Aleko Papawa w Tskneti (zwiedzanie, degustacja, warsztaty) – 10 EUR/os. (ok. 30 GEL)
- Pasieka Taplikatsi Shoty Kalandariszwilego w Alawerdi (zwiedzanie, degustacja 6 gatunków miodu, gruzińskich czurczcheli, wody z miodem i cytryną) – 10 EUR/os. (ok. 30 GEL)
- Pasieka Api House w Sarticzala (zwiedzanie, obserwacja ula pokazowego, degustacja produktów pszczelich, warsztat kulinarny z wypiekami miodowych gozinaków) – 60 GEL/os.
- Pasieka Lado Vardosanidze w Bazaleti (obserwacja ula pokazowego, warsztaty, degustacja 5 gatunków miodu i przekąsek) – 30 GEL/os.

- Pasieka Valerego Mghebrishvili pod Uplisciche (degustacja 3 gatunków miodu, miodu w plastrze, wódki miodowej i pyłku) – 25 GEL/os.
- Wytwórnia pszczelarska Api Geo pod Kutaisi (zwiedzanie z Erekle Chikvaidze) – cena za grupę 1000 GEL (ok. 30 GEL/os.)
- Pasieka bartna Bee World w Pirveli Maisi (zwiedzanie, warsztaty, degustacja 4 gatunków miodu) – 10 GEL/os.
- Pasieka bartna w Shuakhevi, w gminie Keda, z autokaru do przejścia pieszo ok. 300 m (degustacja 3 gatunków miodu i wódki miodowej, warsztaty) – 20 GEL/os.
- Konferencja pszczelarska w Gruzji Związku Pszczelarzy – aktualna cena zostanie podana przed konferencją przez Organizatora

Razem ok. 235–300 GEL/os. (ok. 388–500 zł)

Zbiórka wpłat w gotówce (w GEL) na miejscu u Organizatora.

© 2023 TAMADA TOUR. Program nie stanowi oferty handlowej w rozumieniu art. 66 par. 1 Kodeksu cywilnego, ma charakter ramowy i może ulec zmianie w zależności od czynników niezależnych od Organizatora oraz jest objęty ochroną prawa autorskiego (nie wyrażamy zgody na kopiowanie). Prawo do błędów w druku zastrzeżone; www.tamadatour.pl.

Hotele i warunki zakwaterowania

Nocujemy w eleganckich hotelach w centrach miast:

- TBILISI – RAMADA 4* z basenem – [zobacz hotel online](#)
- KUTAISI – KING DAVID 4* – [zobacz hotel online](#)
- BATUMI – O. GALOGRE 4* – [zobacz hotel online](#)

Warunki:

- Hotele i hostele nie zawsze są wyposażone w windy – lepiej nie zabierać ciężkich walizek i wielu bagaży.
- W pokojach hotelowych do dyspozycji gości są zestawy do parzenia kawy i herbaty (czajnik, filiżanki), ręczniki i zazwyczaj małe opakowania kosmetyków (mydło, szampon). Wybrane hotele, bezpłatnie lub za dodatkową opłatą, udostępniają też jednorazowe kłapki, szczoteczki i pasty do zębów, gąbki kąpielowe i inne akcesoria.
- Suszarki do włosów, o ile nie znajdują się w pokoju hotelowym, są zwykle dostępne na życzenie w recepcji.
- Żelazka są zazwyczaj dostępne w recepcjach hoteli, na życzenie.
- W pokojach hotelowych mogą się znajdować minibary. Dostępne w nich napoje i słodycze są dodatkowo płatne.
- Wybrane hotele mogą oferować dostęp do baru, pralni, gabinetu SPA i innych usług – opcje niewliczone w cenę pokoju są płatne dodatkowo.

Wyżywienie i kuchnia gruzińska

Cena wycieczki obejmuje śniadania i obfite obiadokolacje z daniami kuchni gruzińskiej i winem. Wielką atrakcją kulinarną są supra – tradycyjne gruzińskie biesiady w oprawie poetyckich toastów tamady, ludowych tańców i muzyki. Dodatkowo płatne są lunche – na szlaku będzie wiele lokalnych piekarni, restauracji i sklepów, gdzie można się stołować wedle gustu. Na podstawowe wydatki spożywcze (lunche, wodę) sugerujemy przeznaczyć kwotę ok. 100-300 GEL/os., w zależności od indywidualnych preferencji. Kuchnia gruzińska jest bardzo aromatyczna, bogata w przyprawy (zwłaszcza kolendrę, czosnek, szafran), warzywa (bakłażany, pomidory, paprykę), wspaniałe sery (np. sulguni), dania mączne i mięsa (baraninę, jagnięcinę, wołowinę, drób, lokalnie wieprzowinę). Wśród licznych propozycji coś dla siebie znajdą także wegetarianie, jednak weganie i osoby na innych specjalnych dietach muszą

się liczyć z ewentualnymi komplikacjami przy komponowaniu posiłków w lokalnych restauracjach. Do najpopularniejszych potraw gruzińskich należą m.in. chinkali (pierożki wypełnione bulionem i mięsnym farszem), chaczapuri (placki z cienkiego ciasta nadziane gruzińskim słonym serem albo innym farszem), kubdari (placki z nadzieniem mięsnym), ostri (pikantny gulasz mięsny), lobiani (zupa/leczo z fasoli), rozmaite szaszłyki oraz sałatki i przystawki warzywne, np. pchali. Do posiłków zwyczajowo podaje się puri – chleb wypiekany w piecu szamotowym. Wśród napojów na gruzińskich stołach królują lemoniady oraz wino – skarb narodowy i ważny element lokalnej kultury, zawsze obecny podczas supry, czyli tradycyjnej biesiady (szczegóły w artykule: [Supra – tradycja gruzińskiej biesiady](#)). Więcej informacji o wartych skosztowania gruzińskich potrawach i deserach w artykule: [Kuchnia gruzińska – dania, które trzeba spróbować w Gruzji](#) oraz na blogu właściciela Tamada Tour www.PolakoGruzin.pl, w sekcji [Kuchnia gruzińska i przepisy](#).

Niezbędniki podróże

Co zabrać na wycieczkę?

- **Dokumenty** (patrz pkt. 1: „Dokumenty wjazdowe”);
- **Leki, środki higieny osobistej i inne** z wyłączeniem substancji niedozwolonych (patrz pkt. 2: „Zdrowie, szczepienia, leki”)
- **Odzież** dostosowana do pogody i zwyczajów:
  - na wejście do świątyni: kobiety – chusty lub ubrania zakrywające nogi, głowę i ramiona; mężczyźni – długie spodnie,
  - spodnie długie i krótkie,
  - koszule, T-shirty, bluzki (wskazane przewiewne),
  - ciepłe okrycie (bluza/sweter),
  - kurtka przeciwdeszczowa i -wiatrowa,
  - 1 elegancki komplet odzieży (wystarczy góra, np. bluzka, koszula, sukienka),
  - inna odzież sezonowa wg osobistego uznania; uwaga: zalecana odzież skromna, w przypadku kobiet nie przylegająca; szczegółowa lista sugerowanych rzeczy w poradniku online: [Gruzja – jakie ubrania zabrać na wycieczkę?](#);
- **Obuwie:**
  - spacerowe/sportowe/trekkingowe,
  - sandały lub inne lekkie obuwie,
  - klapki pod prysznic;
- **Aksesoria:**
  - nakrycie głowy,
  - okulary przeciwsłoneczne,
  - podręczny plecak,
  - krem z filtrem UV,
  - powerbank,
  - wtyczka i kabel zasilający (takie jak w Polsce),
  - inne akcesoria podróżne, elektroniczne i osobiste.
- **Inne:**
  - gotówka (GEL lub EUR/USD do wymiany na gruzińskie lari na miejscu), opcj. karta płatnicza (patrz pkt. 5 „Waluta i płatności”)

Informator gruziński

1. Dokumenty wjazdowe

Polacy i obywatele innych krajów UE mogą wjechać do Gruzji na podstawie **dowodu osobistego lub paszportu** (uwaga: dla zwiększenia bezpieczeństwa zalecamy mieć przy sobie podczas wycieczki także ksero dowodu lub paszportu!). Wiza nie jest potrzebna – dla obywateli krajów UE ruch bezwizowy obowiązuje na wjazd i pobyt w Gruzji przez okres do 365 dni bez względu na cel podróży.

2. Zdrowie, szczepienia i leki

Na wyjazd do Gruzji warto spakować:

- **leki osobiste** (np. stosowane w chorobach przewlekłych) – maksymalnie 10 standardowych opakowań. W przypadku większego zapotrzebowania do leków należy dołączyć odpowiednią dokumentację medyczną, przetłumaczoną na j. angielski i poświadczoną pieczęcią. Leki muszą się znajdować w oryginalnym opakowaniu;
- **podstawowe leki** (np. przeciwbólowe, przeciwgorączkowe, na dolegliwości układu pokarmowego). Leki muszą się znajdować w oryginalnym opakowaniu i spełniać poniżej opisane wymagania;
- przydatne **akcesoria** (np. środki dezynfekujące, opatrunki, pęsetę, repelenty na komary – rzeczy te można też kupić na miejscu).

UWAGA! Wwóz leków do Gruzji

- **Zabroniony jest wwóz do Gruzji leków zawierających m.in. kodeinę** (np. nurofen), **efedrynę** (np. tussipect), **pseudoefedrynę** (np. ibuprom, gripex, sudafen) – substancje te mogą być **w Gruzji kwalifikowane jako środki odurzające i substancje psychotropowe, których import jest zakazany!** Uczulamy, że gruzińskie służby graniczne bardzo restrykcyjnie działają w zakresie wwozu leków, również tych, które w Polsce i innych krajach UE są dostępne bez recepty.
- W przypadku wwozu do Gruzji **leków zawierających substancje psychoaktywne**, na granicy należy okazać **kopię recepty oraz kopię certyfikatu**, który potwierdza uprawnienia do wykonywania zawodu przez lekarza wystawiającego receptę, wraz z tłumaczeniami na język angielski. Wwieźć można ilość leku wystarczającą na okres do 31 dni.
- W przypadku **leków przewożonych w bagażu podręcznym**, które pasażer musi **zażyć w trakcie lotu**, wymagane jest **zaświadczenie od lekarza** w języku polskim i angielskim, poświadczone pieczęcią. **Podróżni nieposiadający wymaganych zezwoleń na leki mogą być zatrzymani na granicy i narażeni na wysoką grzywnę.**

Przydatne adresy:

- Informacje o procedurze wwozu leków do Gruzji: <https://www.rs.ge/LegalEntityNonTariffControl?cat=5&tab=1>.
- Dodatkowe informacje o lekach i substancjach, które wymagają okazania dodatkowej dokumentacji można też znaleźć na międzynarodowej stronie International Narcotics Control Board (<https://www.incb.org/>).
- Informacje konsularne dla obywateli Rzeczypospolitej Polskiej są dostępne na stronie: <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/gruzja>.

W razie jakichkolwiek wątpliwości, czy dane substancje aktywne podlegają kontroli przy wwożeniu do Gruzji, zalecamy bezpośredni kontakt z Referatem Konsularnym Ambasady RP w Tbilisi, pod adresem e-mail: tbilisi.amb.rk@msz.gov.pl.

Aktualne zasady wjazdu na terytorium Gruzji dotyczące zdrowia, szczepień i dokumentacji medycznej są dostępne na rządowej stronie <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/gruzja>. Należy pamiętać, że niedopełnienie stawianych wymagań może uniemożliwić przekroczenie granic Gruzji. Przed wyjazdem do Gruzji zalecane są profilaktyczne szczepienia na COVID-19, żółtaczkę typu A i B, wściekliznę, błonicę, tężec i krztusiec. Na 4–6 tygodni przed wyjazdem warto się udać do lekarza medycyny podróży lub specjalistycznych placówek, aby skontrolować stan zdrowia, przyjmując ewentualne szczepienia przypominające lub zaopatrzyć się w niezbędne dokumenty medyczne.

Ogólne zasady ostrożności zdrowotnej

- Podczas pobytu w Gruzji warto zachować ogólną ostrożność i nie narażać się na niepotrzebne ryzyko.

- Różnica flory bakteryjnej może być w pierwszych dniach pobytu dokuczliwa dla osób o zwiększonej wrażliwości. Aby zapobiec dolegliwościom zdrowotnym podczas wycieczki, zaleca się myć warzywa i owoce przed spożyciem oraz pić wodę wiadomego pochodzenia (wskazana **woda butelkowana**).
- Nie należy głaskać ani podchodzić do niebezpiecznych zwierząt – szwendające się po ulicach psy są zwykle wykastrowane i odrobaczone, jednak głodne i zdenerwowane mogą zaatakować.
- Na górskich łąkach Kaukazu powszechnie występuje barszcz Sosnowskiego – roślina silnie uczulająca, która wyglądem przypomina koper. Jeśli wystąpią objawy w postaci oparzeń, pęcherzy i złego samopoczucia, należy pilnie skontaktować się z lekarzem.
- Warto mieć na uwadze, że służba zdrowia w Gruzji jest na niskim poziomie. Wizyty lekarskie są odpłatne (w określonych przypadkach turyści mogą się ubiegać o zwrot kosztów leczenia z tytułu polisy turystycznej – dodatkowe informacje w sekcji „Ubezpieczenie”).

3. Przepisy celne i prawne

- Kwotę do 14.000 euro można wwieźć bez deklaracji celnej.
- Gruzińskie przepisy ograniczają ilość wwożonej ilości alkoholu do 4 litrów.
- Wywieźć z Gruzji na obszar celny UE można 1 litr alkoholu powyżej 22% albo 2 litry alkoholu o mocy do 22%, a dodatkowo 4 litry wina, 16 litrów piwa oraz do 200 sztuk papierosów.
- Przebyte narkotyki i broń oraz ich posiadanie są karane pozbawieniem wolności.
- Fotografowanie i filmowanie niektórych oznaczonych obiektów oraz terenów przygranicznych jest zabronione.

4. Bezpieczeństwo

Gruzja jest krajem bezpiecznym, gościnnym i przychylnym turystom, jednak, jak wszędzie, należy zachować ostrożność i rozwagę. Ze względu na nie najlepsze warunki ekonomiczne w Gruzji zdarzają się pospolite kradzieże. Aby nie narażać się na ryzyko, należy zawsze pilnować swojego dobytku, doglądać torebek, plecaków i cennych rzeczy na trasie wycieczki, a także NIE ZOSTAWIAĆ pieniędzy, wartościowych przedmiotów, drogiego sprzętu elektronicznego, dokumentów etc. w pokojach hotelowych (chyba że są one wyposażone w sejfy). Trzeba również szczególnie uważać w trakcie przechodzenia przez jezdnię – lokalny ruch uliczny nie sprzyja pieszym. Kobiety powinny ponadto zachować dużą ostrożność podczas korzystania z miejscowych taksówek. Szczegółowe informacje o bezpieczeństwie w Gruzji są dostępne w poradniku: [Gruzja – informacje praktyczne. Dokumenty, szczepienia, bezpieczeństwo, transport, ceny](#).

Obywatele Rzeczypospolitej Polskiej mogą dla zwiększenia bezpieczeństwa podróży zarejestrować się w rządowym systemie Odyseusz (<https://odyseusz.msz.gov.pl/>).

Telefon alarmowy ogólny: 112.

Ambasada RP w Tbilisi

ul. Oniashvili 24

0160 Tbilisi, Gruzja

Tel.: (+ 995 322) 92 03 98

E mail: tbilisi.amb.sekretariat@msz.gov.pl

Telefon alarmowy*: (+ 995) 599 701 279

Email alarmowy*: tbilisi.wk.dyzurny@msz.gov.pl

* *Telefon i e-mail alarmowy do ambasady jest przeznaczony wyłącznie do kontaktu w sytuacjach nagłych i wymagających natychmiastowej interwencji dyżurnego konsula na rzecz obywateli polskich (np. zgony, aresztowanie, wypadki drogowe, kradzież dokumentów).*

5. Waluta i płatności

- Walutą Gruzji jest lari (GEL). Jedno lari dzieli się na 100 tetri. Kurs walut (uśredniony z 2023 r.): 1 GEL = 1,60 PLN/0,35 EUR/0,37 USD.
- Na podróż do Gruzji trzeba zabrać walutę **GEL**, **USD** lub **EUR**. Coraz więcej kantorów w Polsce (zwłaszcza w większych miastach) oferuje wymianę PLN – GEL – PLN. W przypadku utrudnień z zakupem lari, na podróż należy zabrać **dolary amerykańskie** (wydane od 2006 r. włącznie, bez skreśleń i uszkodzeń) lub **euro** i wymienić je na GEL w Gruzji. Warto pamiętać, że w Gruzji nie ma możliwości bezpośredniej wymiany PLN na GEL i odwrotnie. Sytuacja może się oczywiście zmieniać, ale lepiej nie ryzykować i założyć, że gruzińskie kantory nie obracają złotówkami.
- Na wycieczkę do Gruzji warto także zabrać **kartę płatniczą** (walutową, uniwersalną, np. mBank World, lub typu Revolut). W Gruzji bankomaty są powszechnie dostępne w miastach. Pieniądze można wygodnie wypłacać w dwóch walutach – GEL, jak i USD. Kartą można płacić w większości sklepów, restauracji, hoteli, atrakcji turystycznych i innych obiektów. Trzeba uwzględnić, że na prowincji korzystanie z bankomatów i płatności kartą może być utrudnione lub niemożliwe.
- Szczegółowe informacje wraz z przykładowymi cenami są dostępne w poradnikach: [Ile pieniędzy zabrać na wycieczkę do Gruzji?](#) oraz [Ceny w Gruzji](#).

6. Telefon i Internet

- Bezplatne Wi-Fi jest dostępne w większości hoteli na trasie wycieczki (hasło do sieci dostępne w recepcji). Do internetu można bezpłatnie podłączyć się również w niektórych restauracjach i innych obiektach – zalecamy jednak ostrożność w korzystaniu z sieci niezabezpieczonych hasłem! Mapę punktów z dostępem do publicznego internetu można znaleźć na stronie <https://wifispc.com/georgia>.
- Telefonowanie w roamingu jest dość drogie – kosztuje za minutę 8–10 PLN w przypadku wykonanego połączenia i ok. 4 PLN za odebranie połączenia. Wysłanie jednego SMS-a to z kolei koszt 2 PLN. Chętni mogą również zaopatrzyć się w lokalną kartę SIM (trzeba ją jednak zarejestrować, podpisując umowę z operatorem).

7. Elektryczność

Napięcie sieciowe w Gruzji wynosi 220 V. Typy gniazdek: C i F, czyli na wtyczki z dwoma okrągłymi bolcami (takie, jak w Polsce i większości krajów Europy).

8. Czas

UTC +4. Różnica czasu między Polską a Gruzją wynosi +2 godziny latem i +3 godziny zimą.

9. Język

Językiem urzędowym Gruzji jest gruziński. W powszechnym użyciu jest także język rosyjski. W większych miastach i miejscach o dużym natężeniu turystycznym można w podstawowym zakresie porozumieć się również po angielsku. Przed podróżą warto poznać [podstawowe zwroty po gruzińsku](#).

10. Religia

Gruzja to kraj chrześcijański, a dominującym wyznaniem jest prawosławie. W miejscach kultu religijnego obowiązują określone zasady ubioru i zachowania. Mężczyźni muszą założyć długie spodnie (latem przydatne będą długie spodnie z odpinanymi nogawkami), a kobiety – zakryć włosy, ramiona i nogi (warto mieć ze sobą chustę na głowę oraz długą spódnicę lub chustę, zakrywającą kolana). Przed wejściem do świątyni wypada wyciszyć telefon, a na terenie obiektu zachować spokój i ciszę. W cerkwiach i innych obiektach sakralnych obowiązuje zakaz fotografowania i filmowania.

11. Klimat

Gruzja jest krajem w większości górzystym. Panuje tu klimat podzwrotnikowy, wilgotny w zachodnich regionach i kontynentalny na wschodzie. Średnie temperatury w dzień są najwyższe w czerwcu (27°C), lipcu (31°C), sierpniu i wrześniu (26°C), natomiast najniższe w styczniu (6°C). Opady deszczu mogą występować przez cały rok, ale głównie w miesiącach zimowych i wiosennych.

12. Kultura i obyczaje

- Gruzja to królestwo wina – Gruzini piją je często, lecz nigdy w nadmiarze. Nadużywanie alkoholu jest niekulturalne.
- Podczas supry, czyli tradycyjnej gruzińskiej biesiady, warto pamiętać o etykiecie wznoszenia toastów – szczegółowe informacje są dostępne w artykule [Supra – tradycja gruzińskiej biesiady](#), na blogu należącym do Krzysztofa Nodara Ciemnołońskiego, właściciela Tamada Tour.
- Osoby, które z powodów zdrowotnych lub ideologicznych nie chcą spożywać lokalnych alkoholi, oczywiście nie muszą tego robić. Gdyby odmowa spożycia alkoholu wiązała z koniecznością wyjaśnienia powodów rezygnacji – bo niechęć do wychylenia lampki trunku może się wydawać Gruzinom zdumiewająca – najlepiej subtelnie zasłonić się przyjmowanymi lekami, względnie, w przypadku kobiet, ciążą.
- W rozmowach z Gruzinami zaleca się unikać tematów politycznych, religijnych i historycznych o tym podłożu.
- Gruzja to kraj konserwatywny, którego znaczną część stylu życia określa religia. Nadmierna ekstrawagancja w zachowaniu i wyglądzie jest postrzegana raczej negatywnie. Na co dzień zalecane są ubrania skromne i niewyzywające, które nie będą odslaniać zbyt wiele ciała, a także umożliwią wizyty w lokalnych świątyniach. Na wycieczkę obejmującą plażowanie kobiety powinny zabrać strój kąpielowy, który nie jest zbyt skąpy (najlepiej zdecydować się na strój jednoczęściowy lub bardziej zabudowane bikini). Umiarkowanie i skromność zalecane są także w doborze fryzur, makijaży, ozdób.

Cel charytatywny

Podczas wypraw Tamada Tour wspieramy dzieci z miejscowych domów dziecka i te spotykane po drodze. Przekazujemy potrzebującym odzież, pomoce szkolne, drobne podarunki – większość aktualnie potrzebnych rzeczy nabywamy lokalnie, z datków przekazanych przez ludzi dobrej woli. Szczegóły u Organizatora.

O Gruzji

Kraj Kartłów

Gruzja (საქართველო, czyt. Sakartwelo, co oznacza dosłownie „kraj Kartłów”) leży na pograniczu Europy i Azji, w paśmie Kaukazu Południowego (Zakaukazia).

4 sąsiadów i morze

Gruzja graniczy na północy z Rosją, na południu z Armenią i Turcją, na wschodzie z Rosją i Azerbejdżanem, a zachodnią granicę wyznacza wybrzeże Morza Czarnego.

9 regionów

Stolicą Gruzji jest Tbilisi. Kraj dzieli się na 9 regionów, do których należą: Kachetia, Mcheta-Mtianetia, Dolna Kartlia, Wewnętrzna Kartlia, Samcche-Dżawachetia, Imeretia, Racza-Leczchumi i Dolna Swanetia, Megrelia-Górna Swanetia, Guria, Adżaria. W granicach Gruzji leżą też autonomiczne republiki Abchazji i Osetii Południowej.

3,7 mln ludzi

Gruzja liczy 3,7 mln mieszkańców. Aż 1,1 mln z nich mieszka w Tbilisi, a pozostali w małych miastach (zwanych *daba*) i na wsiach.

337 r.

Gruzja to kraj wielowyznaniowy. Dominującą religią jest prawosławie. Gruzja przyjęła chrześcijaństwo już w 337 r., jako drugi kraj na świecie po Armenii.

Królestwo wina

Gruzja żyje z drobnego przemysłu, a zwłaszcza turystyki i rolnictwa, którego głównymi gałęziami są sadownictwo i winiarstwo. W Gruzji uprawia się, bagatela, 437 rodzimych odmian winorośli, a unikalna gruzińska metoda produkcji wina w kwewri jest objęta patronatem UNESCO. Największym regionem winiarskim jest Kachetia.

8 tys. lat tradycji

Gruzini słyną z bogatych tradycji kulturowych, z których znaczna część jest objęta patronatem UNESCO. Do najważniejszych składników dziedzictwa materialnego i niematerialnego należą supra (tradycyjna biesiada z winnymi toastami tamady), pieśni polifoniczne, żywiolowe tańce ludowe, kulinaria, sztuka (malarstwo, rzeźba, jubilerstwo artystyczne), budownictwo jaskiniowe, architektura pałacowa i sakralna, a także zwyczaje agrarne, m.in. owczarstwo, welniarstwo, serowarstwo, browarnictwo oraz pszczelarstwo i winiarstwo, praktykowane od 8 tys. lat.

Poradniki i reportaże o Gruzji

W Tamada Tour przygotowaliśmy szereg poradników, reportaży i innych interesujących materiałów o Gruzji. Artykuły można przeczytać na blogu www.PolakoGruzin.pl, należącym do właściciela Tamada Tour, Krzysztofa Nodara Ciemnołońskiego. Filmy są dostępne na kanale YouTube pod adresem: <https://www.youtube.com/c/TamadaTour/videos>, a podcasty – <https://www.spreaker.com/show/polakogruzin>. Dodatkowych informacji udziela Organizator.

Pszczelarstwo w Gruzji

dziedzictwo, miody i charakterystyka regionów pszczelarskich Gruzji

EKSPLORUJ

GRUZJA SZLAKIEM MIODU

TROPY ARCHEOLOGICZNE

kluczowe odkrycia

MIODY Z GRUZJI

gatunki miodów

REGIONY PSZCZELARSKIE

Adżaria

Guria

Imeretia

Megrelia i Górna Swanetia

Racza-Leczchumi i Dolna

Swanetia

Samcche-Dżawachetia

Dolna Kartlia

Wewnętrzna Kartlia

Mccheta-Mtianetia

Kachetia

Tbilisi

LOKALNE ODKRYCIA

apiterapia, miodosytnictwo, kulinaria,
marani, święte pszczoły, pszczelarskie
wynałazki

GRUZJA W PASIECE

pszczelarstwo, bartnictwo,
gospodarka pasieczna, pszczoła
kaukaska, rynek i trendy

GRUZJA DOBRA Z NATURY

o lokalnym podejściu

AUTOR

© EWA ORCIUCH (www.antroutes.institute)

Autorka publikacji dołożyła wszelkich możliwych starań badawczych, koncepcyjnych i redakcyjnych, jednakże nie ponosi żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikające z wykorzystania zawartych w niej informacji. Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, rozpowszechnianie, wykorzystywanie bez zgody autorki zabronione.

Fot. Jara Beekeepers Association

Najstarszy miód świata z Gruzji

Tradycja pszczelarska sięga epoki późnego paleolitu. Najstarszym dowodem na podbieranie pszczołom miodu przez człowieka są liczące 8000 lat malowidła naskalne z Jaskini Pajęcznej (Cueva de la Araña) w Walencji, w Hiszpanii. Natomiast **najstarszy miód na świecie odkryto w Gruzji**. Przełomowe i nadal kontynuowane badania archeologiczne z 2003, 2010 i 2012 r. wykazały, że na Kaukazie bartnictwo praktykowano już w VI tysiącleciu p.n.e. Tym samym artefakty z Egiptu – hieroglify ze Świątyni Słońca w Abu Gurab (XXIV w. p.n.e.) i naczynie z miodem z grobowca faraona Tutenchamona (XIV w. p.n.e.) – straciły miano najstarszych, a ojczyznę pszczelarstwa okrzyknięto Gruzję.

Bartnictwo w Gruzji rozwinęły neolityczne ludy rolniczej kultury kuro-araskiej. Odkryte w starożytnych kurhanach naczynia ze śladami miodu i pyłku świadczą o tym, że już wówczas pszczoły i produkty pszczole były wysoko cenione. Pszczele przysmaki, niedostępne dla każdego i na co dzień, podawano na suprach (ucztych) podczas najważniejszych wydarzeń i umieszczano w grobowcach ważnych osób ze społeczności, co miało odzwierciedlać ich pragnienia, majestat ziemskiego życia i przygotować do wiecznej wędrówki.

TROPY ARCHEOLOGICZNE

1. Gliniane amfory kwewri i inne artefakty z **najstarszymi** odkrytymi w Gruzji śladami miodu i wina ze stanowiska **Gadachrili Gora** (Shulaveris Ghele), leżącego 55 km na południe od Tbilisi – datowane na **5980 r. p.n.e.**

Mapa

2. Naczynia z kurhanu u podnóża góry **Kodiani**, znajdującej się pomiędzy wsiami Sakire i Tsikhisjvari, na południe od Borjomi, które odkryto podczas budowy ropociągu Baku – Tbilisi – datowane na **2700–2500 r. p.n.e.**

Mapa

3. Zakonserwowane miodem i pyłkiem dzikie jagody, orzechy, kasztany, szczątki pszczele i ludzkie ze stanowiska **Ananauri 3** nad rzeką Alazani, pomiędzy wsiami Anaga i Chabukiani (Kachetia), odnalezione w kurhanie wodza z ludu Martkopi-Bedeni – datowane na **2300 r. p.n.e.**

Mapa

4. Pyłki roślin miododajnych, takich jak *Tilia* (lipa), *Centaurea* (chaber), *Filipendula* (wiązówka), *Ephedra* (przędź), *Lotus* (lotos orzechodajny), z kurhanu we wsi Tambovka nad największym w Gruzji jeziorem **Parawani** – datowane na ok. **3000 r. p.n.e.**

Mapa

Miodowe smaki Gruzji

Miód alpejski

- **Pożytek:** nektar dzikich kwiatów i roślin łąkowych strefy alpejskiej, kwitnących 1700–2500 m n.p.m.
- **Smak:** bardzo słodki, złożony (różny w zależności od regionu i pożytków)
- **Zapach:** słodki, aromatyczny
- **Barwa:** złocistożółta (od jasnej do herbacianej)
- **Inne cechy:** wysoki poziom glukozy (miód szybko krystalizuje)
- **Występowanie:** głównie Swanetia, Racza, miejscowo Mccheta-Mtianetia, Imeretia, Adżaria, Samcche-Dżawachetia

Miód jara

- **Pożytek:** nektar kwiatów polnych, leśnych jeżyn, malin i innych dzikich roślin
- **Smak:** słodki, od delikatnego po wyrazisty
- **Zapach:** słodki, aromatyczny
- **Barwa:** złocista, herbaciana
- **Inne cechy:** miód jara pozyskuje się od dzikich pszczół i zwyczajowo podaje z plastrem wosku, wyciętym z leśnej barci
- **Występowanie:** Adżaria, Guria; głównie w strefach podzwrotnikowych i alpejskich zachodniej Gruzji. Szczegóły i mapa: www.jarahoney.com

Miód kasztanowy

- **Pożytek:** nektar kasztanowca (*Castanea Sativa*)
- **Smak:** słodko-gorzki
- **Zapach:** intensywny
- **Barwa:** ciemna z czerwonym reflekssem
- **Inne cechy:** wysoki poziom fruktozy (miód jest długo płynny)
- **Występowanie:** Guria, Adżaria, Imeretia, Racza; miody kasztanowe z Raczy i Gurii uchodzą za najsmaczniejsze; w subtropikalnym klimacie Gurii spotykane są też intrygujące mieszanki, np. miód kasztanowo-limonkowy

Miód matrobela

- **Pożytek:** nektar endemicznych rododendronów (*Rhododendrom ponticum*, *Rhododendrom luteum*)
- **Smak:** słodki z wyrazistą nutą
- **Zapach:** słodki, specyficzny
- **Barwa:** herbaciana
- **Inne cechy:** miód matrobelowy zawiera grajanotoksynę, która ma działanie halucynogenne i przeczyszczające. Optymalna dawka przynosi korzyści terapeutyczne, za duża (kilka łyżeczek) może wywołać zatrucie, którego objawami są utrata koordynacji, parestezja, arytmia, wymioty, ślinotok. Miód matrobelowy jest potocznie zwany *deli bal* – „miodem obędu”. W 401 r. p.n.e. ta słodka trucizna zdziesiątkowała grecką armię nad Morzem Czarnym, o czym Ksenofont pisał na łamach pamiętników wojennych „Anabasis”
- **Występowanie:** Adżaria

Miód nawłociowy

- **Pożytek:** nektar nawłoci kaukaskiej (*Solidago virgaurea*)
- **Smak:** słodki z wyrazistą nutą
- **Zapach:** delikatny
- **Barwa:** jasna, złocista, „przezroczysta”
- **Inne cechy:** wysoki poziom glukozy (miód szybko krystalizuje)
- **Występowanie:** Imeretia, Megrelia, Guria

Inne miody

- Sporadycznie, w zależności od sezonu i regionu, w Gruzji pojawiają się inne unikalne gatunki miodów, np. limonkowy albo z persymony.
- Na Kaukazie Południowym występują ponadto miody powszechnie znane również w Europie, takie jak miód lipowy, wielokwiatowy, akacjowy, klonowy, malinowy, spadziowy (liściasty pozyskiwany głównie z kasztanowców).

Miód po gruzińsku to **თაფლი** [tapli].

Regiony pszczelarskie Gruzji

Pszczelarstwo jest powszechne w całej Gruzji. Działa tu ok. 14 tys. pasiek, mających 421,5 tys. rodzin pszczelich i pozyskujących 2–4 tys. ton miodu rocznie (stan na 2022 r.). Gruzja słynie z miodów kasztanowego, alpejskiego, nawłociowego, matrobela i dzikiego miodu jara.

Największymi regionami pszczelarskimi kraju są Megrelia-Górna Swanetia (127 tys. rodzin pszczelich; 1,3 tys. ton miodu rocznie), Kachetia (57 tys. rodzin pszczelich; 0,9 tys. ton miodu rocznie) i Adżaria (40,3 tys. rodzin pszczelich; 0,6 tys. ton miodu rocznie).

Jednym z najszybciej rozwijających się regionów pszczelarskich jest również Imeretia. Paradoksalnie, regiony Samcche-Dżawachetii i Dolnej Kartlii, gdzie dokonano najważniejszych odkryć archeologicznych z epoki neolitu, są obecnie najslabiej rozwinięte pszczelarsko.

Ewenementem Gruzji jest nadal żywe tradycyjne bartnictwo. Pszczelarstwo leśne praktykuje się zwłaszcza w regionie Adżarii – funkcjonuje tu ok. 30 pasiek bartnych, których stale przybywa z postępującym trendem zrównoważonego rolnictwa.

Adżaria

KRÓLESTWO TRADYCYJNEGO BARTNICTWA

Region Adżarii na południowym zachodzie Gruzji to jeden z nielicznych obszarów świata, gdzie nadal praktykuje się tradycyjne bartnictwo. Metoda hodowli pszczół w kłodach bartnych (zwanych po gruzińsku *jara*) oraz **dziki miód jara** zostały zgłoszone na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. Miód jara powstaje z nektaru kwiatów strefy alpejskiej i nie jest wirowany, lecz podawany w plastrach wosku wyciętych z barci. Lokalnych bartników można spotkać na wschód od Batumi, wzdłuż granicy z Turcją, gdzie kultywuje się pszczelarstwo leśne, jak również biodynamiczne.

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Acer pseudoplatanus* – klon jawor
- *Astrantia maxima* – jarzmianka większa
- *Carduus acanthoides* – oset nastroszony
- *Castanea sativa* – kasztan jadalny
- *Citrus reticulata* – mandarynka
- *Daphne mezereum* – wawrzynek wilczełyko
- *Glechoma hederacea* – bluszcz kurdybanek
- *Hyssopus angustifolius* – hyzop lekarski
- *Rhododendron ponticum* – różanecznik pontyjski
- *Satureja laxiflora* – cząber
- *Tamarix ramosissima* – tamaryszek rozgałęziony
- *Tilia begonifolia* – lipa (I)
- *Viburnum opulus* – kalina koralowa

LOKALNE PASIEKI

ფუტკრის სამყარო / Bee World

Pirveli Maisi; pasieka pokazowa (prezentacje uli jara, degustacje miodu jara i wódki miodowej, sklep, domek do apiterapii)

Mapa

Pozostali bartnicy

- Khasan Turmanidze (Keda)
- Ramaz Dumbadze (Oktomberi)
- Gocha Gorgadze (Medzibna)
- David Kakabadze (Merisi)
- Guram Turmanidze (Merisi)
- Omari Dolidze (Merisi)
- Irakli Bejanidze (Merisi)
- Nodar Turmanidze (Namonastrevi)
- Genadi Dolidze (Namonastrevi)
- Badri Turmanidze (Namonastrevi)
- Rizali Dolidze (Namonastrevi)
- Otari Turmanidze (Namonastrevi)
- Kako Turmanidze (Silibauri)
- Merab Beridze (Tsoniarisi)
- Kakhaber Bolkvadze (Gobroneti)
- Zviad Putkaradze (Kviakhidzeebi)
- Nino Diasamamidze (Kviakhidzeebi)
- Daniel Tavdgiridze (Kviakhidzeebi)
- Osman Abashidze (Kviakhidzeebi)
- Genadi Gogitidze (Dghvani)
- Jemal Beridze (Makhalakidzeebi)
- Bejan Beridze (Bardnali, Khulo)
- Mindia Surmanidze (Fushrukauli, Khulo)

Mapa pasiek i bio bartników

MIODY Z REGIONU

- Jara
- Matrobela
- Alpejski
- Lipowy
- Wielokwiatowy
- Kasztanowy i mieszanki np., kasztanowo-limonkowy
- Spadziowy liściasty z kasztanowca

Guria

MIODOWA AGUNA NA OKRĄGŁO

Guria leży w zachodniej Gruzji, na wybrzeżu Morza Czarnego. Zróżnicowana przyroda regionu obejmuje subtropikalne niziny z mokradłami i pasma Małego Kaukazu, gdzie rosną krzewy herbaciane, cytrusy, winogrona, kaliny, orzechy, kasztanowce, a na górskich łąkach obficie występuje koniczyna polna. Pozyskuje się tu głównie miód kasztanowy, kasztanowo-limonkowy, akacjowy. W Gurii, podobnie jak w Adżarii, praktykuje się tradycyjne bartnictwo. Lokalne pasieki nie są nastawione na sprzedaż detaliczną i tylko kilka z nielicznych gospodarstw pszczelarskich można odwiedzić. Etnograficzną ciekawostką Gurii są wielkanocne rozgrywki *lelo burti*, przypominające rugby i upamiętniające bitwę pod Shukhuti. Zawodnicy grają 16-kilogramową piłką, współcześnie wypełnioną słomą, trocinami i piaskiem, a dawniej aguną – mieszkanką wina, miodu i soku z granatów, wywodzącą się ze starożytnego rytuału pogańskiego. Pierwsi zawodnicy przy bramce zwyciężają *lelo* i zdobywają nagrodę, którą niegdyś była piłka ze smakowitą aguną.

LOKALNE PASIEKI

Pasieka w Vakijvari
Vakijvari

Mapa

Pasieka w Vakijvari
Vakijvari

Mapa

Pasieka w Chokhatauri
Chokhatauri

Mapa

MIODY Z REGIONU

- Nawłociowy
- Akacjowy
- Lipowy
- Wielokwiatowy
- Kasztanowy i mieszanki, np. kasztanowo-limonkowy
- Spadziowy liściasty z kasztanowca

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Astrantia maxima* – jarzianka większa
- *Castanea sativa* – kasztan jadalny
- *Daphne mezereum* – wawrzynek wilczełyko
- *Glechoma hederacea* – bluszcz kurdybanek
- *Robinia pseudoacacia* – robinia akacjowa
- *Solidago virgaurea* – nawłóć pospolita
- *Succisa pratensis* – czarcikęs łąkowy
- *Trifolium campestre* – koniczyna różnoogonkowa
- *Vaccinium myrtillus* – borówka czarna
- *Viburnum opulus* – kalina koralowa

Imeretia

Jaskinia Sataplia

Rezerwat Przyrody Sataplia

wieś Banoja, 20 km na północ od Kutaisi

NEOLITYCZNA MIODOWA SPIŻARNIA

Imeretia w zachodniej Gruzji należy do najszybciej rozwijających się regionów pszczelarskich kraju. Stolicą Imeretii i historycznej krainy Kolchidy jest Kutaisi – jedno z najstarszych miast świata (XIV w. p.n.e.), w starożytności zwane Ai, do którego według greckiej mitologii Jazon z Argonautami przybył po złote runo. Imeretia słynie z winiarstwa i pszczelarstwa, z którymi związany jest lokalny pomnik przyrody: jaskinia Sataplia. Krasową grootę z pięknymi naciekami otacza reliktowy kolchidzki las, gdzie zachowały się ślady dinozaurów i siedlisko dzikich pszczół. Jaskinię odkrył w XX w. Petre Chabukiani, pedagog i naturalista z Kutaisi. Nazwa **Sataplia** oznacza po gruzińsku „miejsce miodu”, co sugeruje, że w jaskini tej magazynowano niegdyś miód pozyskiwany w okolicznych lasach. Z czasem bezcenne produkty składowano bliżej siedlisk ludzkich – z jaskini prosta droga powiodła do marani, domowej piwniczki, gdzie Gruzini trzymają wino, miód, sery etc.

LOKALNE PASIEKI

Pasieka Skebi

wieś Bashi, Samtredia

www.skebi.ge

Mapa

Pasieka Diamentowy Miód

i sklep Dom Miodu

Khodi, Zeda Gordi, 1 km od kanionu Okatse;

w pobliżu warto zajrzeć do sklepu „Gorduli”

z tradycyjnymi gruzińskimi słodyczami

Mapa

Pasieka Honey House

ul. Didgori, Zestaponi

Mapa

Pasieka Honey 5500

Marelisi (gm. Kharagauli)

www.honey5500.ge

Mapa

Gela's Honey Point

Sairme; to jedna z charakterystycznych

dla krajobrazu Gruzji pasiek przydrożnych

Mapa

MIODY Z REGIONU

- Alpejski
- Kasztanowy
- Nawłociowy
- Akacjowy
- Wielokwiatowy

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Castanea sativa* – kasztan jadalny
- *Lamium tomentosum* – jasnota
- *Melilotus albus* – nostryk biały
- *Polygala caucasica* – krzyżownica kaukaska
- *Populus nigra* – topola czarna
- *Robinia pseudoacacia* – robinia akacjowa
- *Solidago virgaurea* – nawłóć pospolita
- *Vitis sylvestris* – winorośl właściwa

Megrelia i Swanetia

NAJWIĘKSZY REGION PSZCZELARSKI GRUZJI

Megrelia-Górna Swanetia to największy region pszczelarski Gruzji, leżący w północno-zachodniej części kraju. Lokalne pasieki liczą ok. 127 tys. rodzin pszczelich (20% ma więcej niż 10 uli) i są nastawione na sprzedaż miodu i innych produktów pszczelich do dużych krajowych zakładów handlowych. W Swanetii pszczoły są aktywne przez 255 dni w roku dzięki ciepłemu, wilgotnemu klimatowi nad Morza Czarnego, a górskie łąki obfitują w cenne pożytki miododajne. W krajobrazie regionu dominują rzeki Rioni i Enguri, megrelskie niziny i pasma Wielkiego Kaukazu, wśród których króluje Szchara (5193 m n.p.m.), najwyższy szczyt Gruzji. Malownicza gruzińska Szwajcaria słynie zwłaszcza z miodu alpejskiego. W 2013 r. w Swanetii pozyskano aż 1,3 tys. ton miodu, co stanowiło 27% produkcji krajowej. Statystyki nie zawsze są jednak tak optymistyczne. Pszczelarstwo na „dachu Gruzji” jest narażone na częste lawiny śnieżne, górskie powodzie i inne klęski żywiołowe. Od 2017 r. gruzińskie Ministerstwo Ochrony Środowiska i Rolnictwa prowadzi szereg programów na rzecz odbudowy setek utraconych swańskich pasiek.

LOKALNE PASIEKI

Ecohouse Svaneti

Latali (Mestia)

Mapa

pensjonat oferuje lokalne produkty, m.in. miody, sery, warzywa i owoce

Mukhuri's Royal Bee

Legakhare

Mapa

Georgian honey

Jgali

Mapa

MIODY Z REGIONU

- Alpejski
- Klonowy
- Nawłociowy
- Koniczynowy
- Wielokwiatowy

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Acer pseudoplatanus* – klon jawor
- *Amorpha fruticosa* – amorfia krzewiasta
- *Astrantia maxima* – jarzianka większa
- *Daphne mezereum* – wawrzynek wilczełyko
- *Grossularia reclinata* – porzeczka agrest
- *Sinapis arvensis* – gorczyca polna
- *Solidago virgaurea* – nawłóć pospolita
- *Trifolium campestre* – koniczyna różnoogonkowa
- *Trifolium repens* – koniczyna biała
- *Vaccinium myrtillus* – borówka czarna

Racza

MIÓD Z DZIKIEGO KAUKAZU

Racza-Leczchumi i Dolna Swanetia to region w północno-zachodniej Gruzji. Aż 46% jego terytorium zajmują parki narodowe. Pejzaż Raczy tworzą oszałamiające szczyty i lodowce Kaukazu, wodospady, jeziora, malownicze doliny – z kilometrami nadal nieodkrytych szlaków. W Raczy panuje klimat od wilgotnego subtropikalnego po umiarkowany, a słońce świeci przez 267 dni, co zapewnia pszczołom znakomite warunki do zbierania nektaru. Dzięki obfitości dzikiej przyrody w Raczy powstają jedne z najsmaczniejszych miodów lipowych, kasztanowych i alpejskich. Cieszą się one dużą popularnością, dlatego miejscowi pszczelarze przyjęli nietypową strategię działania: wyprodukowane lokalnie produkty pszczele sprzedają wyłącznie krajowym potentatom rolnym lub oferują je w swoich prywatnych sklepach w odległym o 200 km Tbilisi, gdzie jest na nie największy zbyt. Tak działa m.in. pasieka Rachisani ze wsi Khirkhonisi pod Oni, z której miody są dostępne jedynie w tbiliskim centrum handlowym The City Mall.

LOKALNE PASIEKI

Pasieka Vano Kalmakhelidze

Zhashkva; Vano Kalmakhelidze

to pszczelarz młodego pokolenia (rocznik 2001). Kontynuuje rodzinne tradycje pszczelarskie dzięki programowi wspierania rozwoju gospodarczego górskich regionów Gruzji, realizowanemu przez ONZ, Szwajcarię i Austrię

Mapa

Nika's Rachan Winery

Khvanchkara

w winnicy można skosztować domowe wina i miody

Mapa

MIODY Z REGIONU

- Alpejski
- Lipowy
- Klonowy
- Wielokwiatowy
- Kasztanowy
- Spadziowy liściasty z kasztanowca

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Acer pseudoplatanus* – klon jawor
- *Bergera koenigii* – (l)
- *Castanea sativa* – kasztan jadalny
- *Cornus mas* – dereń jadalny
- *Daphne mezereum* – wawrzynek wilczełyko
- *Glechoma hederacea* – bluszcz kurdybanek
- *Lathyrus sativus* – groszek siewny
- *Satureja laxiflora* – cząber
- *Symphytum caucasicum* – żywokost kaukaski
- *Tilia begonifolia* – lipa (l)
- *Vaccinium myrtillus* – borówka czarna

Samcche-Dżawachetia

WIELKIE ODKRYCIA Z MESCHETII

Samcche-Dżawachetia, zwana niegdyś Meschetią, leży w południowej Gruzji. Region zajmują rozległe równiny, wulkaniczne góry, kaniony i rzeki. Rolniczym ewenementem są tarasowe uprawy na zboczach gór, sięgające od 1000 do 3305 m n.p.m. Prócz roślin nasadzonych ręką człowieka – w tym endemicznych dzikich winorośli, których uprawę po ponad 500 latach przywrócił winiarz młodego pokolenia Giorgi Natenadze – w regionie występuje bogactwo miododajnych roślin łąkowych. Niektóre gatunki wykazują wysoką zawartość glukozy, która sprawia, że miód powstały z ich nektaru szybko krystalizuje. Pszczelarstwo w Samcche-Dżawachetii nie jest obecnie zbyt popularne, natomiast rozwijało się na tym obszarze już od epoki neolitu. **Naczynia ze śladami miodu** sprzed ok. **5000 lat**, znalezione w starożytnych kurhanach u podnóża góry Kodiani pod wsią Sakire oraz we wsi Tambovka nad jeziorem Parawani, do dziś pozostają **jednymi z najważniejszych odkryć pszczelarskich w Gruzji**.

LOKALNE PASIEKI

Pasieka Zanavi

Zanavi

Mapa

Nasz ul

Vale

Mapa

Pasieka Mariny Gogaladze

Sakire

Mapa

Pszczelarstwo Anny i Marty

Sakire

Mapa

MIODY Z REGIONU

- Alpejski
- Wielokwiatowy

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Carduus nutans* - oset zwisty
- *Cirsium aggregatum* - ostrożeń
- *Cornus mas* - dereń jadalny
- *Filipendula ulmaria* - wiązówka błotna
- *Hyssopus angustifolius* - hyzop lekarski
- *Medicago caucasica* - lucerna kaukaska
- *Medicago falcata* - lucerna sierpowata
- *Onobrychis biebersteinii* - sparceta
- *Salvia nemorosa* - szalwia omszona
- *Satureja laxiflora* - cząber
- *Sinapis alba* - gorczyca biała
- *Sinapis arvensis* - gorczyca polna
- *Sorbus boissieri* - jarząb (I)
- *Spiraea crenata* - tawuła karbowana
- *Thymus caucasicus* - macierzanka kaukaska
- *Vaccinium myrtillus* - borówka czarna

Dolna Kartlia

NAJSTARSZE MIÓD I WINO Z GRUZJI

Dolna Kartlia leży w południowo-wschodniej Gruzji. Malowniczy krajobraz tego typowo rolniczego regionu tworzą częściowo zalesione stopy i rozsiane pomiędzy łagodnymi wstęgami gór pola uprawne. Słońce świeci tu przez aż 300 dni w roku, a deszcze padają rzadko. W tym unikalnym mikroklimacie występują takie rośliny miododajne, jak winorośl, klon, akacja, rokitnik, tawuła, nostrzyk, hyzop – niektóre gatunki przywędrowały z Kolchidy (kraj historycznej na zachodzie Gruzji), innych regionów Kaukazu oraz Bliskiego Wschodu, m.in. z Iranu. W Dolnej Kartlii dokonano **najważniejszego odkrycia w winiarskiej i pszczelarskiej historii Gruzji** – na stanowisku Gadachrili Gora pod wsią Imiri odnaleziono gliniane amfory kwewri i inne naczynia ze śladami wina i miodu, datowanymi na **5980 r. p.n.e.!**

LOKALNE PASIEKI

ApiHouse

Budioni, Sartichala

Mapa

Pasieka Bal Evi

Kesalo

Mapa

Pasieka MyTafli.ge

Rustavi

Mapa

Pasieka Zviad Devdariani

Tsalka (Bareti)

Mapa

Pasieka Mamiseuli

Bolnisi

Mapa

MIODY Z REGIONU

- Akacjowy
- Wielokwiatowy
- Klonowy

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Acer campestre* – klon polny
- *Filipendula ulmaria* – wiązówka błotna
- *Hippophae rhamnoides* – rokitnik zwyczajny
- *Hyssopus angustifolius* – hyzop lekarski
- *Medicago caucasica* – lucerna kaukaska
- *Melilotus albus* – nostrzyk biały
- *Populus nigra* – topola czarna
- *Robinia pseudoacacia* – robinia akacjowa
- *Spiraea crenata* – tawuła karbowana
- *Vitis sylvestris* – winorośl właściwa

Wewnętrzna Kartlia

OBIECUJĄCA PERŁKA PSZCZELARSTWA

Wewnętrzna Kartlia to region w centralnej Gruzji, ze stolicą w Gori, do którego idealnie pasuje jedno określenie: „różnorodność”. Wewnętrzna Kartlia leży w Kotlinie Wewnętrzno-kartlijskiej, otoczonej górami Wielkiego i Małego Kaukazu. Wysokość terenu waha się od 470 do 3877 m n.p.m., a klimat jest zmienny – od umiarkowanie wilgotnego po subtropikalny suchy. Wilgotność jest tu relatywnie niska, zaś słońce świeci przez 213 dni. W ekosystemie regionu występują cenne rośliny miododajne, z których powstają znakomite miody wielokwiatowe. Od 2015 r., w celu aktywizacji zawodowej mieszkańców i maksymalizacji potencjału rolniczego regionu, lokalne władze inwestują w rozwój gospodarstw sadowniczych i pszczelarskich, z których zbiory trafiają do krajowych zakładów dystrybucyjnych. Obecnie na mapie Wewnętrznej Kartlii istnieje już ponad 2500 pasiek, mających łącznie blisko 18 tys. rodzin pszczelich – w większości są to małe, rodzinne gospodarstwa (przeważnie po 7 pni, jedynie 8% ma więcej niż 10 uli), lecz ich liczba regularnie wzrasta.

LOKALNE PASIEKI

Natural Honey

ul. Sameba, Gori

Mapa

Honey Farm

Surami

Mapa

MIODY Z REGIONU

- Wielokwiatowy
- Wierzbowy

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Astrantia maxima* – jarzianka większa
- *Carduus acanthoides* – oset nastroszony
- *Dracocephalum moldavica* – pszczelnik mołdawski
- *Grossularia reclinata* – porzeczka agrest
- *Medicago falcata* – lucerna sierpowata
- *Satureja laxiflora* – cząber
- *Sinapis alba* – gorczyca biała
- *Armeniaca vulgaris* – morela pospolita
- *Tamarix ramosissima* – tamaryszek rozgałęziony
- *Salix pentandroides* – wierzba (I)
- *Paliurus Spina-Christi* – dwukolczak śródziemnomorski
- *Berberis iberica* – berberys iberyjski

Mccheta-Mtianetia

MIÓD NA STAROŻYTNYM SZLAKU

Mccheta-Mtianetia leży w północnej Gruzji. Głównym ośrodkiem jest Mccheta – pierwsza stolica kraju z najcenniejszymi zabytkami sakralnymi. W malowniczym pejzażu regionu splatają się alpejskie doliny, jeziora, wąwozy i imponujące pięciotysięczniki. Panują tu także korzystne warunki dla pszczół, które już od wiosny mogą zbierać nektar z wielu odmian roślin miododajnych. Mccheta-Mtianetia to jeden z tych regionów Gruzji, gdzie „prawie każdy jest pszczelarzem” – lokalne rodziny mają średnio po 5 uli, a łączna liczba pni wynosi ok. 14 tys. Pszczelarze z Mcchety-Mtianetii najrzadziej współpracują z krajowymi przedsiębiorstwami rolnymi – produkują miód dla siebie, a nadwyżki sprzedają osobiście, prosto z pasieki, na miejscowych bazarach i przydrożnych stoiskach. Spotkać ich można na Gruzińskiej Drodze Wojennej, jednej z najpiękniejszych górskich tras w Gruzji, wiodącej z Tbilisi do Władykaukazu przez twierdzę Ananuri nad rezerwuarem Zhinvali, kurort zimowy Gudauri, doliny Truso, Juta i Sno oraz słynną cerkiew Cmindia Sameba pod górą Kazbek (5054 m n.p.m.).

LOKALNE PASIEKI

Mtisa Honey Shop

Ganisi (Gruzińska Droga Wojenna)

[Mapa](#)

Honey Tasting Center & Sales

Bibiliani (Gruzińska Droga Wojenna)

[Mapa](#)

Tapli „Dari”

Dusheti (Gruzińska Droga Wojenna)

[Mapa](#)

Papas Tapli

Choporti (Gruzińska Droga Wojenna)

[Mapa](#)

A.T.N.D. Honey LTD

Davati

[Mapa](#)

Alpine honey

Tianeti

[Mapa](#)

MIODY Z REGIONU

- Alpejski
- Lipowy
- Koniczynowy
- Wielokwiatowy

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Astrantia maxima* – jarzmianka większa
- *Carduus acanthoides* – oset nastroszony
- *Dracocephalum moldavica* – pszczelnik mołdawski
- *Grossularia reclinata* – porzeczką agrest
- *Medicago falcata* – lucerna sierpowata
- *Satureja laxiflora* – cząber
- *Sinapis alba* – gorczyca biała
- *Armeniaca vulgaris* – morela pospolita
- *Tamarix ramosissima* – tamaryszek rozgałęziony
- *Salix pentandroides* – wierzb (I)
- *Paliurus Spina-Christi* – dwukolczak śródziemnomorski
- *Berberis iberica* – berberys iberyjski

Kachetia

KWITNĄCE TRADYCJE

Kachetia to największy terytorialnie, kluczowy winiarski i drugi najważniejszy pszczelarski region Gruzji. Leży na wschodzie kraju, słynąc z bogactwa kulturowego i przyrodniczego. Rolnictwo kwitnie w porośniętej winoroślami dolinie rzeki Alazani, cieszącej się klimatem umiarkowanym do subtropikalnego, dużym nasłonecznieniem, żyznymi glebami i bujną roślinnością z licznymi pożytkami miododajnymi. Na północy regionu rozciąga się dolina Pankisi, zamieszkała przez Kistów – gruzińskich Czeczenów, dalej na wschód jest wysokogórski rejon Tuszetii ze szczytami sięgającymi 4500 m, do którego prowadzi jedna z najbardziej spektakularnych dróg świata, z kolei na południu rysują się stepy przy granicy z Azerbejdżanem. Historycznie Kachetia była najbogatszym i najlepiej rozwiniętym regionem Gruzji – który dziś śmiało przekuwa tradycje rolne w agroturystykę. Prócz winnic można tu zwiedzić lokalne pasieki, posmakować miody, skorzystać z apiterapii, a także wziąć udział w warsztatach pszczelarskich, winiarskich, kulinarnych i sezonowych pracach na roli.

LOKALNE PASIEKI

Organic Honey – Tafligora

Telavi

Mapa

Tsinandali Honey Farm

Tsinandali

Mapa

Eco-honey

Mukuzani

Mapa

Rachisubani

Lagodechi

Mapa

Natural Honey

Duisi (dolina Pankisi)

Mapa

Honey Store

Jokolo (dolina Pankisi)

Mapa

bee's hous

Akhmeta

Mapa

MIODY Z REGIONU

- Lipowy
- Koniczynowy
- Wielokwiatowy

ROŚLINY MIODODAJNE

- *Carduus nutans* – oset zwisty
- *Glechoma hederacea* – bluszcz kurdybanek
- *Medicago caucasica* – lucerna kaukaska
- *Melilotus albus* – nostryk biały
- *Onobrychis biebersteinii* – sparceta
- *Paliurus Spina-Christi* – dwukolczak śródziemnomorski
- *Salvia nemorosa* – szalwia omszona
- *Spartium junceum* – szczodrzenica sitowata
- *Tilia begonifolia* – lipa (I)
- *Trifolium campestre* – koniczyna różnoogonkowa
- *Vitis sylvestris* – winorośl właściwa

Tbilisi

MIODOWA STOLICA

Tbilisi to stolica i największe miasto Gruzji oraz najważniejszy w kraju ośrodek polityczny, gospodarczy, naukowy i kulturalny. Właśnie tutaj działają kluczowe organizacje pszczelarskie, jednostki badawcze i doradcze, największe zakłady przetwórstwa miodu i produkcji sprzętu pszczelarskiego. Swoje siedziby i sklepy mają tu także liczne gospodarstwa pszczelarskie, których pasieki znajdują się zwykle poza miastem. W Tbilisi konsumpcja miodu osiąga aż 1234 ton rocznie – statystyczny mieszkaniec stolicy zjada zatem 1,1 kg miodu w roku. Najczęściej kupowane są pokaźne opakowania o pojemności 1,5 kg (39%), a do najbardziej lubianych lokalnie należą miód alpejski z Raczy i Swanetii (wybiera go 45% kupujących), miód akacjowy (15%) oraz limonkowy z Adzarii i Gurii (14%). Zdecydowana większość mieszkańców Tbilisi (80,5%) kupuje miód bezpośrednio od pszczelarzy, których zna i jest pewna jakości ich produktów pszczelich.

LOKALNE PASIEKI I FIRMY PSZCZELARSKIE

LLC Taplikatsi

ul. Razmadze 4 A, Tbilisi (główna siedziba), pasieka przy klasztorze Alawerdi, Kachetia, www.taplikatsi.ge

[Mapa](#)

Honey of Georgia

al. Tsereteli 142, Tbilisi

[Mapa](#)

Mybee.ge

ul. Zhiuli Shartava 35, Tbilisi

[Mapa](#)

Honey house

Nutsubidze IV MK/R, Tbilisi

[Mapa](#)

Mellifera

ul. Petre Iberi 26 A, Tbilisi

[Mapa](#)

Always Beeloved Honey

ul. Khizanishvili 24, Tbilisi (sklep)

[Mapa](#)

Rukhi Queen

ul. Vekua 3 A, Tbilisi
(sklep w galerii Bazari Orbeliani)
www.rukhiqueen.ge

[Mapa](#)

Futkara LTD

Honey and Bee Products
producent sprzętu pszczelarskiego
al. Tsereteli 126, Tbilisi

[Mapa](#)

Georgian Beekeepers Union

Gruziński Związek Pszczelarzy
al. Tsereteli 142, Tbilisi
www.geobeekeepers.ge

BageBee Centre

ul. Tskneti 63, Tbilisi
organizacja pozarządowa
www.bagebee.com

Lokalne odkrycia

Fot. youtube.com/user/nikanika777100

Nikoloz Osikmishvili

Sagarejo

Obejrzyj

WYNALAZCA BEZRAMKOWEGO ULA

Gruzińscy pszczelarze próbują łączyć dawne i nowe techniki pasiecznego rzemiosła, aby zmaksymalizować płynące z niego korzyści dla ludzi, jak i pszczół. Inż. Nikoloz Osikmishvili, pszczelarz i wynalazca ze wsi z Sagarejo w regionie Kachetii, opatentował w 2020 r. bezramkowy, przezroczysty ul własnej konstrukcji, aby móc w przystępnych dla człowieka warunkach hodować pszczoły dzikie i półdzikie. Osikmishvili nie dostarcza zapylaczom ramek z woskiem ani antybiotyków, argumentując, że dzikie owady najlepiej wiedzą, jak wykonywać swoją pracę i dbać o zdrowie bez pomocy człowieka. Eksperymenty takie pozwalają ustalić, czy i jak historyczne metody chowu pszczół znajdują – w określonych warunkach środowiskowych i przy doborze wyselekcjonowanych innowacji technologicznych – umocowanie we współczesnych realiach. W pasiece i gruzińskich mediach Nikoloz Osikmishvili chętnie opowiada o swoim wynalazku i unikalnym podejściu do pszczelarstwa.

Fot. facebook.com/apisaxli

Apiterapia

różne miejsca (Charnali, Adżaria; Sartichala, Dolna Kartlia)

ZDROWIE Z ULA

Apiterapia to naturalna metoda wspomagania zdrowia produktami pszczelimi, takimi jak miód, pyłek kwiatowy, pierzga, propolis, mleczko pszczele, jad pszczeli. Jedną z technik apiterapeutycznych jest apiinhalacja, czyli oddychanie powietrzem ulowym. Apiinhalacje przeprowadza się w specjalnym pomieszczeniu – domku do apiterapii – gdzie znajduje się otwarty ul, przykryty z góry siatką, która zabezpiecza przed wydostaniem się pszczół i jednocześnie zapewnia napływ czystego powietrza ulowego, wykazującego korzystny wpływ na układ oddechowy i nerwowy. Sesja apiinhalacji trwa 10–30 min i może być stosowana najwyżej 1–2 razy w tygodniu. Domki do apiterapii są popularne w niemal wszystkich regionach świata z tradycjami pszczelarskimi – znaleźć je można także na Kaukazie. W Gruzji i Armenii funkcjonuje na razie tylko kilka takich obiektów, lecz ich liczba może wkrótce wzrosnąć dzięki zainteresowaniu tą pszczelarską nowinką.

Lokalne odkrycia

Miodosytnictwo w Gruzji

BRZĘCZĄCE WINO

Starożytna miodosytnicza sztuka wyrobu napojów alkoholowych z miodu ma w Gruzji – kolebce pszczelarstwa i winiarstwa – unikalny charakter. Sekrety lokalnych receptur zdradzają już odkryte przez archeologów neolityczne amfory kwewri ze śladami wina i miodu. Gruziańskie wina i wódki miodowe są za kronikarzem średniowiecznego króla Giorgiego Lashy IV zwane tafluczi (თაფლუჭი), a potocznie określane mianem „brzęczącego wina”. Wino miodowe jest przezroczyste, klarowne i ma głęboki aromat. Powstaje z najwyższej jakości miodu, wody źródlanej, pulpy winogronowej (nowoczesne przepisy sugerują także stosowanie drożdży winiarskich i przypraw), fermentując w glinianych amforach 3–12 miesięcy. Wódka miodowa jest natomiast destylatem miodowego wina. Mocne miodowe trunki często serwuje się z filiżanką herbaty. W niektórych rejonach Gruzji, m.in. Swanetii, dolinie Pankisi i Tuszetii, produkuje się też piwa miodowe. Gruziańskie wyroby miodosytnicze – od tych domowej roboty po wyrafinowane trunki lokalnych producentów alkoholi – intrygują jedwabistą słodyczą.

Marani

PIWNICZKA PEŁNA SKARBÓW

Gruzja jest królestwem wina i miodu od 8 tys. lat. Te dwa skarby kultury rolnej zawsze szły na Kaukazie Południowym w parze, czego dowodzą odkryte na stanowisku archeologicznym Gadachrili Gora najstarsze na świecie artefakty winiarskie i pszczelarzkie z 5980 r. p.n.e. Objęta patronatem UNESCO starożytna gruziańska metoda produkcji wina w glinianych amforach kwewri prowadzi wprost do marani – piwniczki z wyżłobionymi w ziemi otworami na kwewri. Marani jest najświętszym miejscem gruziańskiego domu, skupiającym jego największy dostatek: prócz wina Gruzini trzymają tu niekiedy także sery, owoce, przetwory, miód. Koncepcja marani narodziła się jeszcze w epoce kamienia łupanego, a przykładem tego jest jaskinia Sataplia w regionie Imeretii, gdzie swoje bogactwa przechowywali neolityczni mieszkańcy Kolchidy. Nowoczesne marani najłatwiej zobaczyć w udostępnionych do zwiedzania winnicach, wśród których na uwagę zasługują Kindzmarauli Corporation w Kwareli, Natenadze's Wine Cellar w Achalciche, Twins Wine Cellar z Muzeum Wina i Kwewri w Napareuli oraz setki innych gruziańskich winnic.

Lokalne odkrycia

Miodowe smakołyki

na zdj. gruzińskie gozinaki

STAROŻYTNE SŁODYCZE MIODOWE

Miód to słodki skarb gruzińskiej kuchni. Z karmelizowanego miodu i orzechów robi się gozinaki (გოზინაკი) – tradycyjne gruzińskie słodycze, podawane na Boże Narodzenie i Nowy Rok. Starożytnym poprzednikiem gozinaków był deser alvakhazi (ალვახაზი) – z długo gotowanego na małym ogniu, a następnie cienko prasowanego miodu z dodatkiem orzechów i migdałów. Dawniej w okresie świątecznym z masy miodowej na alvakhazi tworzone słodkie figurki i dawano w prezencie dzieciom. Z podobnie gotowanego miodu, zmieszanego z oddzielnie ugotowaną mąką pszenną z dodatkiem soli, cukru pudru, goździków i cynamonu, powstają też cukierki falustak (ფალუსტაკი) – krzepiący rarytas, który niegdyś towarzyszył Gruzinom podczas wypasu owiec i długich wędrówek. Wśród wypieków podniebienie cieszą z kolei ciasto medok (მედოკი; miodownik) i chleb miodowy (თაფლიპური).

Świątynia pszczół

na zdj. monaster Alawerdi, Kachetia

UTYLITARNY KULT PSZCZÓŁ

Rozpowszechniony w świecie starożytnym kult pszczół istniał również w Gruzji. Owady te uważano za święte, produkowany przez nie miód – za spływający z nieba pokarm bogów, a w życiu roju pszczelego dopatrywano się ideału społeczeństwa. Pszczela symbolika przewija się na kartach średniowiecznych ksiąg, w sztuce, rzemiośle, architekturze, zwyczajach kulturowych. W starożytności pszczoły, miód i inne dary ula składano w ofierze na ceremoniach obrzędowych – po wprowadzeniu w 337 r. chrześcijaństwa w Gruzji praktyki te uzasadniano przesłankami biblijnymi. Gruzini duchowni od stuleci chętnie trudnią się pszczelarstwem, a ule można znaleźć przy wielu lokalnych świątyniach, np. Ikalto, Alawerdi. W monasterze Alawerdi (XI w.), drugiej co do wysokości świątyni Gruzji (55 m), mnisi prowadzą piwniczkę winną – Alawerdi Monastery Marani, a w ogrodzie mają niewielką pasiekę (zarządza nią firma LLC Taplikatsi z Tbilisi).

Gruzja w pasiece

Pszczelarstwo

Gruzińscy pszczelarze prowadzą głównie pasieki stacjonarne, do rzadkości należą pasieki wędrowne. Najwięcej działa pasiek amatorskich (do 20 uli, a w lokalnej praktyce zwykle ok. 10 uli) i przydomowych (20–50 uli), natomiast pasiek towarowych (zawodowych; powyżej 80 uli) jest tylko parę w kraju. Kluczowymi regionami pszczelarskimi Gruzji są Megrelia-Górna Swanetia (127 tys. rodzin pszczelich; 0,1–1,3 tys. ton miodu rocznie w okresie 2006–2021), Kachetia (57"; 0,1–0,9") i Adżaria (40,3"; 0,1–0,6").

Bartnictwo

Na Kaukazie nadal żywa jest tradycja bartnicza. Pszczelarstwo leśne staje się symbolem Gruzji i fenomenem ostatnich lat, z którego słynie zwłaszcza region Adżarii. Korzystny dla ekosystemów rozwój bartnictwa jest w Gruzji możliwy dzięki arealom pierwotnych lasów, niskiemu uprzemysłowieniu kraju, ograniczonym procesom urbanizacyjnym, nikłej ingerencji człowieka w przyrodę i kultywowaniu dziedzictwa przodków, w tym pradawnych metod chowu pszczół w ich naturalnym środowisku.

Gospodarka pasieczna

Miód w Gruzji pozyskuje się od **pszczół udomowionych, półdzikich i dzikich**. Przydomowe pasieki wyposaża się w ule korpusowe, nadstawkowe oraz kłodowe typu leżak lub stojak. Dla pszczół półdzikich stawia się w okolicznych lasach i na skałach ule kłodowe oraz rozmaitej konstrukcji samoróbki z drewna, gliny i innych naturalnych materiałów – podobne rozwiązania stosuje się w przypadku pszczół dzikich, które mają do dyspozycji także barcie drażone w pniach drzew albo przytroczone do pni.

Zrównoważony rozwój

Gruzja to kraj tradycjonalistyczny, którego kultura opiera się zmianom. Modernizacja rolnictwa następuje powoli, lawirując pomiędzy przywiązaniem ludności do starych zwyczajów a koniecznym unowocześnieniem. Na potrzeby rozwijającego się pszczelarstwa otwarto w 2021 r. **BageBee Centre w Tbilisi** – stowarzyszenie ze światowej klasy laboratoriami i ośrodkami szkoleniowymi, które wspiera pszczelarzy w prowadzeniu badań, zdobywaniu innowacyjnych technologii, poszerzaniu wiedzy i kompetencji oraz umacnianiu praktyk zrównoważonego rozwoju. Inicjatywy takie – w połączeniu z głośnymi odkryciami archeologicznymi, globalnym trendem eko i lokalnymi tradycjami – sprzyjają powstawaniu i oczekiwanej z ekonomicznego punktu widzenia profesjonalizacji pasiek.

Gruzińskie pszczelarstwo w liczbach

Obecnie w Gruzji działa ponad **14 tys. pszczelarzy**, mających łącznie ok. **421,5 tys. rodzin pszczelich**. Rocznie, zależnie od warunków naturalnych, pozyskuje się **2–4 tys. ton miodu** (4,2 tys. ton w 2010, ale już tylko 2 tys. t w 2021 r.), a także inne produkty pszczele: pyłek kwiatowy, pierzęgę, propolis, mleczko pszczele, wosk. Średnia cena miodu w Gruzji to **20–25 GEL/1 kg** (33–42 zł; stan na 2022 r.). Pszczelarstwo jest w Gruzji niezwykle powszechne, toteż lokalni mieszkańcy posiadają dostateczną ilość miodu na własne potrzeby. Nadwyżki są skupowane przez **17 krajowych zakładów przetwórstwa produktów pszczelich**, które dystrybuują miód w Gruzji i eksportują go – m.in. do Libii, Arabii Saudyjskiej, Azerbejdżanu, Iranu, Korei Południowej, Chin, Estonii i na inne rynki.

Pszczoła miodna kaukaska

Gruzja jest ojczyzną pszczoły miodnej szarej górskiej kaukaskiej – ***Apis mellifera caucasica***. Ta niezwykła rasa, która wyewoluowała w sprzyjającym bioróżnorodności klimacie Gruzji, słynie z wysokiej odporności, łagodności i wybitnej produktywności. Pszczoła kaukaska ma najdłuższy wśród wszystkich pszczół miodnych języczek (do 7,3 mm), który pozwala jej sięgać dalej w głąb kwiatostanów i pozyskiwać więcej nektaru. Większość lokalnych pasiek z dumą hoduje wyłącznie rodzimą rasę pszczół. Spokojna i pracowita pszczoła z Kaukazu otrzymała 3 złote medale na Międzynarodowej Wystawie Ogrodnictwa w Erfurcie (1961), XX Międzynarodowym Kongresie APIMONDIA w Bukareszcie (1965) i XXIII Międzynarodowym Kongresie APIMONDIA w Moskwie (1971).

Gruzja – dobra z natury

Miodowe odkrycia archeologiczne zupełnie zmieniły postrzeganie rolnych skarbów narodowych Gruzji. Najważniejszym z nich niezmiennie pozostaje wino, które jest wyrabiane unikalną w skali światowej, starożytną metodą w glinianych amforach kwewri (UNESCO), zajmuje kluczowe miejsce podczas supry – biesiady spowitej bogatym rytuałem obyczajowym (UNESCO), oraz jest czwartym najczęściej eksportowanym towarem, w związku z czym ma w Gruzji niezaprzeczalną rangę kulturową i gospodarczą.

Od 2003 r. jasne jest, że Gruzję należy poczytywać za kolebkę i winiarstwa, i pszczelarstwa, znanych na tym obszarze Kaukazu Południowego od blisko 8 tys. lat i na równi wpisujących się w krajobraz lokalnego dziedzictwa.

Znamienną cechą Gruzinów jest poszanowanie przyrody, a zwłaszcza obyczajów przodków. Uwidacznia się to również w podejściu do najstarszych miejscowych gałęzi rolnictwa. Jak wszędzie na świecie, rozwijają się one dwutorowo – to poszukują nowoczesnych rozwiązań, to sięgają do korzeni, lecz przyszłość zawsze motywują przeszłością oraz najwyższą troską o szczególne relacje ludzi z ojczyzną i schedą naturokulturową.

Gruzini, których kraj smakowicie sphywa aż dwoma bezcennymi darami natury: winem i miodem, z pasją angażują się w ich produkcję – i robią to w sposób z gruntu etyczny kulturowo i środowiskowo. Lokalne wina i miody powstają na terenach wolnych od zanieczyszczeń cywilizacyjnych, obfitujących w żyzne gleby, optymalne nasłonecznienie i bujną florę. Dziewicza przyroda Gruzji obejmuje blisko 13 tys. gatunków roślin strefy subtropikalnej, alpejskiej i półpustynnej, w tym 380 okazów endemicznych. Do najcenniejszych pożytków miododajnych należą kasztanowce, lipy, akacje, winorośle, drzewa owocowe oraz kwiaty i zioła dziko rosnące w dolinach i górach Kaukazu.

Gruzińskie produkty rolne są w pełni organiczne, produkowane bez żadnych dodatków i ulepszeń, poddawane wyłącznie naturalnym procesom fermentacji (wino) bądź krystalizacji (miód) oraz przechowywane głównie w opakowaniach glinianych, szklanych i drewnianych, tak jak czyniono to przed laty.

Coraz śmieiej zagląające na Kaukaz nowinki technologiczne, awangardowe mody i rozwiązania podpatrywane za granicą nie rzutują na najważniejsze: estymę wobec tego, co w Gruzji od wieków dobre z natury.

KONTAKT I INFORMACJE O WYCIECZCE

Krzysztof Ciemnołośki

właściciel Tamada Tour

tel.: +48 792 004 069 (PL), tel.: +995 558 107 555 (GE),

e-mail: biuro@tamadatour.pl, www.tamadatour.pl.